

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

Ο ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΠΑΤΡΙΩΝ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ

Δύο γεγονότα ἀπολύτως ἐκ πρώτης ὄψεως ἄσχετα ἐπῆλθον κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας.

Συνέστη ὑπὸ ἐγκρίτων πολιτῶν εἰς σύλλογος τῆς ὑπὲρ τῶν πατριῶν ἀμύνης, καὶ μεταφράσθη εἰς τὴν νεοελληνικὴν ὑπὸ τοῦ κ. Σουρῆ καὶ ἐδιδάχθη καὶ πάλιν μετὰ εἴκοσι καὶ τρεῖς αἰῶνας εἰς τὴν γενέτειραν καὶ τὴν τροφὸν τῆς κωμωδίας ἐν ἔργον τοῦ Ἀριστοφάνους.

Καὶ ἡμῶς ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο τούτων γεγονότων ἐσώτερός τις σύνδεσμος ὅχι βέβαια, διότι ἡ διδασκαλία τῶν «Νεφελῶν» ὑπεβωθήει τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου τῆς ὑπὲρ τῶν πατριῶν ἀμύνης, ἀλλὰ διότι ἀποτελεῖ εὐσεβὲς μνημόσυνον τοῦ μεγάλου Κωμικοῦ, τοῦ ὁποῦ ὅλον τὸ ἔργον κυριεῖται μία κεντρικὴ ἰδέα, ἡ πρὸς τὰ πάτρια προσήλωσις, εἰς πόθος, ἡ ἄμυνα κατὰ τῆς ἀπὸ τῶν πατριῶν ἐκτροπῆς, ἣτις ὡς κυλιομένην ἐπὶ πρᾶνους ἔφερε τὴν Ἀθηναϊκὴν Πολιτείαν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν εἰς τὴν παρακμὴν καὶ τὴν ἐκλυσιν, τὴν ὁποίαν ἐπεσφράγισεν ἡ Χαϊρώνεια· μία ἱερά καὶ εὐσεβὴς νοσταλγία, ἡ νοσταλγία τῶν μεγάλων τῆς Ἑλλάδος χρόνων, χρόνων τοὺς ὁποίους περιέβαλλε φωτοστέφανος λάμπειας δόξης, τῆς δόξης ἣν ἐπέχουνον ἐπ' αὐτῶν ὁ Μαραθῶν, ἡ Σαλαμίς, αἱ Πλαταιαί.

Διὰ τοῦτο εὐρίσκω ὅτι ὑπάρχει ἐνωτικὴ τις γραμμὴ μεταξὺ τῶν δύο γεγονότων, διότι ὁ μέγας Κωμικὸς ἠδύνατο, ὅσον καὶ ἂν φανῆ παράδοξος ἡ ἰδέα αὕτη, νὰ εἶναι ὁ ἐπιτίμιος Πρόεδρος, ὁ προστάτης παντὸς συνδέσμου, ὅστις ἐπιβάλλει ἐαυτῷ τὸν σκοπὸν νὰ προμαχῆσθαι τῆς συντηρήσεως τῶν πατριῶν. — Οὐδένα ἄλλον οὐδαμοῦ δύναται τῶ ὄντι νὰ παρουσιάσῃ ἡ ἱστορία ἐχόμενον μετὰ μείζονος ἐπιμονῆς καὶ καρτερίας τῆς θρησκείας τῶν παλαιῶν παραδόσεων, ὅσον ὁ Ἀριστοφάνης.

Καὶ ὁ κοινὸς οὗτος σύνδεσμος τῶν δύο τούτων γεγονότων μοὶ ὑπηγόρευσε τὰς γραμμὰς ταύτας, διότι ἔχουν κοινὸν σύνδεσμον καὶ πρὸς τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐθνικῆς Ἀγωγῆς, ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐτῶν ἐκδοχῇ, ἣτις εἶναι καὶ ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ πραγματικὴ ἐκδοχῇ.

Διότι ἡ προσήλωσις εἰς τὰ πάτρια, μετὰ τῆς προσοικειώσεως πάσης ἀληθοῦς καὶ πραγματικῆς προόδου, τὴν ὁποίαν φέρει τοῦ πολιτισμοῦ ἡ ἐξέλιξις καὶ ἡ ἰθαγενὴς καὶ ἡ ἐξῶθεν, εἶναι ἡ μόνη

ἀσφαλὴς ἄγκυρα ἐναντίον τῆς προσοχθίσεως οἰουδήποτε κοινωνικοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν πολιτικοῦ ὄργανισμοῦ κατὰ τῶν σκοπέλων τελείας συντριβῆς καὶ ἀποσυνθέσεως.

Δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἡ θρησκεία αὕτη τοῦ παρελθόντος, ἡ προσήλωσις πρὸς τὸν βίον, τὰς παραδόσεις, τὰς συνθηκὰς τῶν πατέρων, πρὸς αὐτὰς ἀκόμη τὰς ἀρχὰς τῶν καὶ τὸν τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι, προκαλεῖ πανταχοῦ τὰ σκώμματα μιᾶς σχολῆς, ἡ ὁποία χάριν τοῦ τίτλου τῆς ὡς σχολῆς προόδου χειροκροτεῖ τὴν ἀπομίμησιν οἰουδήποτε ἔθιμου, οἰκισθῆποτε νέας ἐξέως, οἰουδήποτε συστήματος παιδαγωγίας, διαίτης, πολιτείας, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ, οὔτε τὴν ποιότητά τῆς, οὔτε τὴν ὁσμὴν τῆς. — Ἐνα μόνον ἔχει ἐχθρὸν ἡ σχολὴ αὕτη ἢ μᾶλλον ἓνα μόνον περιφρονεῖ, τὴν παράδοσιν. Καὶ τὴν ἐπίκλησιν τῶν πατριῶν θεωρεῖ ματαιοπονίαν ἐξ ἴσου ἄγονον, προσπάθειαν ἐπίσης ἀπραγματοποιήτων, ὡς ἐὰν ἠθέλομεν ἐπιζητήσῃ νὰ ἴδωμεν τῶν οἰχομένων ἡμῶν προγόνων τὰς μορφὰς, ἐμφυχομένους καὶ παρασταμένους πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν.

Τὰ ἐπιχειρήματα δὲν ἀπολείπουν τοὺς ἐχθροὺς τῆς παραδόσεως, τοὺς ῥηξικειλεύθους, τοὺς νομίζοντας, ὅτι πρόοδος εἶναι πᾶν βῆμα πρὸς τὰ ἔμπρός, ἔστω καὶ ἂν τὸ βῆμα τοῦτο γίνεται ἄνωθεν ἀθύσσου ἐπὶ τοῦ πρᾶνους ἐδάφους ὀλισθηροῦ λίθου.

Εἶναι δὲ τὰ ἐπιχειρήματά τῶν πάντα εἰκόνας, καὶ μεταφοραὶ καὶ παραμοιώσεις, τῶν ὁποίων ἡ πειστικὴ δύναμις εἶναι πολὺ προβληματικὴ, ὡς πᾶσα μεταφορὰ, ἀφοῦ πάσης μεταφορᾶς τὴν ἀπόλυτον ὁμοιότητα πρὸς τὸ συζητούμενον ἐπικυροῖ μόνος αὐτὸς οὗτος ὁ ἔχων συμφέρον νὰ τὴν ἐπικαλεσθῇ.

Ἡ προσήλωσις, λέγουν, εἰς τὰ πάτρια εἶναι χίμαϊρα· ἡ ἀνθρωπότης εἶναι ὁδοιπόρος, ὁ ὁποῖος βλίνει πάντοτε πρὸς τὰ ἔμπρός. Καὶ ἐρωτοῦν· Εἶδετέ ποτε τὸ ρεῦμα ποταμοῦ νὰ παραιτηθῇ τῆς πρὸς τὰ ἔμπρός πορείας του καὶ νὰ στραφῇ πρὸς τὰς πηγὰς; Εἶδετέ ποτε τὸν δίσκον τοῦ ἡλίου, ἀντὶ νὰ βαίνη πρὸς τὸ μεσουράνημα καὶ ἐκείθεν πρὸς τὴν οὐσίαν, νὰ μεταστραφῇ πρὸς τὴν ἀνατολήν;

Ὅχι βεβίως· δὲν τὰ εἶδομεν αὐτὰ. Ἀλλὰ βλέπομεν ὅτι ἡ ἀξία τῶν ποιητικῶν τούτων εἰκότων περιορίζεται ἀποκλειστικῶς εἰς μόνον τὸ κάλλος τῶν. Κατ' οὐσίαν ἡμῶς εἶναι κεναί, ἀπολύτως κεναί ὡς αἱ σφαῖραι τὰς ὁποίας ἐμπρυσύν τὰ παιδιὰ ἐκ τοῦ ἀφροῦ τοῦ σάπωνος, αἱ ἱπτάμεναι εἰς τὸ κενὸν ὠραταί, σελαχιζούσαι

ὕπο τὸ φίλημα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ὄλα τῆς ἰριδος τὰ χρώματα. Καί εἶναι κενὰ αἱ ἀντιρρήσεις αὗται, ὅπως εἶναι ψευδῆ καὶ ἡ ἐπίκλησις τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ὑπὲρ τοῦ ἀδύνατου τῆς προσηλώσεως εἰς τὴν παράδοσιν καὶ εἰς τὰς ὑπόθεσας τῶν πατρίων.

Διότι ἀκριβῶς ἡ ἱστορία παρέχει ὅπως ἀντιθέτους ἀποδείξεις, ὅπως κορυφωμένας εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ἔθνη τὰ πιστότερον ἐχόμενα πρὸς τὴν παράδοσιν ἐκεῖνα ἐξασφαλίζουν τὴν ἰσχύον καὶ τὸ μεγαλεῖόν των, ἐκεῖνα ἀντιδρῶσιν ἐπὶ μακροτέρους αἰῶνας κατὰ τοῦ νόμου τῆς φθορᾶς.

Τὰ παραδείγματα ἀφθονοῦν καὶ εἶναι εὐκόλον νὰ λάβῃ τις ταῦτα ἐκ τύχης. Εἶναι σήμερον ἀναμφισβήτητον, ὅτι τὰ λατινικὰ κράτη τείνουν πρὸς τὴν παρακμὴν. Κάματός τις ἐμφανῆς ἐκδηλοῦται καθ' ὅλας τὰς μορφὰς τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν βίου. Ἡ παθολογικὴ ἔρευνα τοῦ φαινομένου εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνομολογήσῃ ὡς ἓνα τῶν κυριωτέρων νοσογόνων παραγόντων τὸ πνεῦμα τὸ ἀχαλινώτως νεωτεριστικόν, τὴν ἐκτροπὴν εἰς ἕξεις καὶ δίκαιαν ἀπολύτως ἀντιθέτους πρὸς τὰς χθελιστάς, τὴν ἰδιοφυίαν τῆς ἀπομιμήσεως καὶ τῆς, οὕτως εἰπεῖν, πολιτογραφῆσεως πάσης ξένης συνθηθείας.

Βεβαίως ἡ τάσις αὕτη ἐξυπηρετεῖ καὶ τὴν μεταγγίσιον ὠφελίμων ἐξωθεν διδαγμάτων, τὸν ἐνοφθαλμισμὸν ἀλλοδαποῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ' ὅταν θελήσῃ τις νὰ ταξινομήσῃ τὸ ποῖόν τοῦ εἰσαγωγικοῦ τούτου ἐμπορεύματος, ὅταν κάμῃ τὸν ἰσολογισμὸν τοῦ ἐνεργητικοῦ, ἐκ τῶν ἐπωφελῶν ἐξωθεν διδαγμάτων καὶ τοῦ παθητικοῦ ἐκ τῶν ὀλεθρίων μιμήσεων, θὰ εὐρεθῇ πρὸ μεγάλου ἐλλείμματος, τὸ ὁποῖον θὰ τὸν ἐμβάλλῃ εἰς δεινούς δισταγμούς περὶ τῶν ὠφελιμάτων τῆς περιφρονήσεως τῶν ἀπληραίων καὶ τῆς διψκλέας ἀπορροφήσεως τοῦ νεωτερισμοῦ. Διότι εἶναι καὶ θὰ εἶναι πάντοτε μία αἰωνία ἀλήθεια, ὅτι ὅπως οἱ πίθηκοι μιμοῦνται κατ' ἐπιλογὴν ἐξ ὄλων τῶν συνθηθειῶν τοῦ ἀνθρώπου τοὺς μορφασμούς πρὸ πάντων, οὕτω καὶ τὰ ἔθνη εἰσδέχονται ἀμοιβαίως πρὸ πάντων τὰ ἀμοιβαία ἐλαττώματα, τὰ ὁποῖα εἶναι οἱ εἰδεχθεῖς τοῦ πολιτισμοῦ μορφασμοὶ καὶ οὐχὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτός. Ἀντιθέτως βλέπομεν ἐξ ὄλων τῶν ἐλληνικῶν Πολιτειῶν μακρότερον ἀντιστάσαν νικηφόρως κατὰ τῆς φθορᾶς τὴν Σπάρτην, διότι σφιγκτότερον εἶχετο τῆς παραδόσεως ἢ συντηρητικὴ τῶν Δωριέων φύσις.

Οὕτω σήμερον βλέπομεν μόνιμον ἐπὶ μακρότατον, θαλλόν καὶ μεγεθυνόμενον τὸ μεγαλεῖόν τῆς Ἀγγλίας, διότι ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαόν ὁ ἀγγλικὸς ἔχειται τῆς παραδόσεως, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ διατελεῖ ἀρρήκτως προσηλωμένη πρὸς τὰς πατρίους συνθηθείας καὶ παραδόσεις, ὡς κισσὸς προσπεφυκὸς ἐπὶ γηραίου κορμοῦ, τὸν ὁποῖον ἐσεβάσθησαν οἱ αἰῶνες. Καὶ ὁ κορμὸς ἐφ' οὗ ἐξυ-

φάνεται καὶ συμπλέκεται ὁ σύγχρονος βίος τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους εἶναι πάντοτε ἡ ἱστορία του, αἱ παραδόσεις του, αἱ συνθηθείαι του, τὰς ὁποίας πάντοτε ἐννοεῖ νὰ ἀντιγράψῃ πανομοιότυπος καὶ νὰ ἀνανεώῃ ὅσον οἶόν τε ἀνευ παραλλαγῶν. Καὶ εἰς τὴν ἐπιβολὴν ταύτην τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος δὲν περιλαμβάνει μόνον τὰ οὐσιώδη κεφάλαια ἐκ τοῦ βίου τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς τυπικὰς συνθηθείας, τῶν ὁποίων ἐξέλιπε πᾶς σκοπὸς καὶ πᾶσα ἐννοία, αὐτὰ τὰ σύμβολα πραγμάτων ἐκλιπόντων, διότι ὁ κατ' ἐξοχὴν πρακτικὸς ἀγγλικὸς νοῦς διαβλέπει, ὅτι εἶναι καλλίτερον νὰ διατηρῇ ἐν τῇ ζωῇ ἀχρηστοὺς συνθηθείας καὶ παραδόσεις μέχρι σημείου τοῦ νὰ προκαλῆ τὴν φιλοσκομμωσύνην τῶν ξένων, ὅπως π. χ. διὰ τῶν ἐπισήμων ἀμφιέσεων καὶ τῆς ἀκολουθείας τοῦ λόρδου Δημάρχου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀλλοδαπῇ, ἢ νὰ φέρῃ τὴν σκαπάνην ἐπὶ τοῦ οικοδομήματος τοῦ παρελθόντος πρὸς κατάρριψιν τῶν ἀχρηστων, ὅτε βεβαίως θὰ ἐκινδύνευε τὸ ὅλον.

Τοῦτο εἶναι τὸ μυστήριον τῆς προόδου τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους ἐν ἀμεταπτώτῳ ἰσχυρῷ, ἀντιθέτως πρὸς καθολικὸν φαινόμενον, ἀνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης πλὴν τῆς τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους ἐξαιρέσεως, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ φέρῃ εἰς ταχύτεραν παρακμὴν τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος ἀπὸ τὰ ἡπειρωτικὰ λατινικὰ κράτη, τὸ φαινόμενον τοῦ βραχυβίου, τοῦ ἐφημέρου τῶν ἔθνων, ἅτινα δὲν ἀρῶνται ἐξ ἐαυτῶν καὶ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτῶν παραγωγικοῦ πλούτου τὴν δυνάμιν των, ἀλλ' ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Διὰ τοῦτο ἐφήμερον ὑπῆρξε τὸ μεγαλεῖον τῶν Φοινίκων, τῶν Καρχηδονίων, τῶν Πορτογάλλων, τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουσησίων.

Καὶ διὰ νὰ ἔλθω εἰς μικρότερα καὶ ἐγγύτερα παραδείγματα, θέτω ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς συντηρητικότητος καὶ τῆς εἰς τὴν παράδοσιν προσηλώσεως ἐκ παραλλήλου τὸ Μαυροβούνιον καὶ τὴν ἡμετέραν πατρίδα.

Ἐκεῖ εἰς τὰ Μέλανα Ὄρη ὁ πολιτισμὸς, ὡς τὸν ἐννοεῖ τὸ νεωτεριστικὸν πνεῦμα, δὲν εἰσέβαλεν ἀκόμη. Δὲν ἐνέσκηψεν ἡ ἀνεπανόρθωτος συμφορὰ νὰ δημιουργηθῶν ἀνάγκαι καὶ ἕξεις κοινωνικῆς ταχύτερον τῆς δημιουργίας τῶν μέσων τῆς θεραπείας των, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ κυρία αἰτία πάσης κοινωνικῆς, οἰκογενειακῆς καὶ ἐπομένως πολιτικῆς ἀποσυνθέσεως. Ἐκεῖ ὁ κοινωνικὸς βίος διατηρεῖ τὴν σφραγίδα τοῦ βίου τῶν πατέρων καὶ τῶν πάππων, βίου ἀπλοῦ, λιτοῦ, ζηλοτύπου τῆς παραδόσεως, καχυπόπτου πρὸς τὰ ξένα. Δὲν θέλω νὰ κάμω τὴν σύγκρισιν τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπὶ ἐκατέρου τῶν δύο ἔθνων ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτήρος, τοῦ συντηρητικοῦ καὶ τοῦ ρηξικελεύθου. Ἄλλ' εἶμαι βέβαιος ὅτι, ἂν ποτε ὁ λαὸς τῶν Μαύρων Ὁρέων κληθῇ εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ ἐδάφους τῶν πατέρων,

τῶν ὁποίων τόσον εὐλαθεῖται τὰς παραδόσεις, θὰ πράξῃ τὸ καθήκον του, ὅπως καὶ οἱ πατέρες καὶ οἱ πάπποι του.

Διὰ τοῦτο μετ' εὐλαθείας παρ' ὅλας τὰς δυσχερεῖς τοῦ ἔργου προσβλέπω πρὸς πᾶσαν προσπάθειαν ἀμύνης ὑπὲρ τῶν πατρίων, ὅπως ἐκ πάντων τῶν ἀρχαίων μοι εἶναι σεβαστότερος ὁ γέλως τοῦ Ἀριστοφάνους κατὰ τοῦ νεωτερισμοῦ, ἀπὸ τὰ σεβαρώτερα δόγματα τῆς διαλεκτικῆς τῶν φιλοσόφων.

Διότι ἐν τῷ προφήτῳ τούτῳ τῆς πτώσεως τῆς Πατρίδος του διὰ τῆς εἰσβολῆς τοῦ νεωτερισμοῦ καὶ τῆς περιφρονήσεως τῶν πατρίων, ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ τούτῳ τοῦ γέλωτος καὶ τῆς Σατύρας, λατρεύω ἓνα ἱεροφάντην τῶν πατρίων, μαχόμενον ὑπὲρ αὐτῶν μέχρις ἐσχάτων.

Ὅταν εἰς τοὺς «Σφήκας» του σκόπητῃ τοὺς γέροντας δικαστάς, τοὺς σκόπτει διὰ νὰ δημιουργήσῃ μίαν ἀντίθεσιν· διὰ νὰ ἐπιδράμῃ διὰ τοῦ ὑψηλοῦ λυρισμοῦ του κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τούτου γέλωτος, ὑπομιμνήσκων ὅτι οὗτοι εἶναι οἱ παλαιοὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας πρόμαχοι. Ἀφίσταται τότε τὸ γελοῖον, τὸ γῆρας τὸ τρομῶδες καὶ κεκυρὸς ἀνορθοῦται, κατ' ὑπὸ τὴν ἀνάμνησιν τῶν μεγάλων ἐθνικῶν ἀγώνων, ὡς χρεμετίζει ἵππος γεγηρακὸς εἰς τοῦ σκαλισμακτοῦ τὴν ἀπήχησιν, τονίζει καὶ τῶν γερόντων ὁ χορὸς τὸ θαυμάσιον χορικόν, ἐν τῷ ὁποίῳ ὑπομιμνήσκουν οἱ γέροντες τί ἦσαν καὶ τί ἐπραξάν.

Ἔπαλα ποτ' ὄντες ὑμεῖς ἄλκιμοι μὲν χοροῖς, ἄλκιμοι δ' ἐν μάχαις.

Καὶ ὁ αὐτὸς πόθος τῆς νοσταλγίας πρὸς τὸ μέγα παρελθόν, εἰς τοὺς Ἀχαρνεῖς του τὸν κάμνει νὰ φαντίζῃ διὰ θαυμάσιον τοῦ γέλωτος τὸ προσωπεῖον, ὅταν θέτῃ εἰς τὸ στόμα τοῦ χοροῦ τῶν Ἀχαρνεῶν γερόντων ἀγωνιστῶν τοῦ Μαρθωνος λόγους πικροῦ παραπόνου διὰ τῆς νέας γενεᾶς τὴν λήθην καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην.

Οἱ γέροντες οἱ παλαιοὶ μεμψόμεθα τῇ πόλει. Οὐ γὰρ ἀξίως ἐκεῖνων ὦν ἐναυμαχήσαμεν γηροβουκόμειθ' ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ δεινὰ πάσσομεν, οἵτινες γέροντας ἀνδρας ἐμβαλόντες ἐς γραφὰς ὑπὸ νεανίσκων ἔατε καταγελάσθαι βητόρων.

Νομίζει τις ὅτι ἀκούει τὸ παράπονον τινὸς ἐκ τῶν γερόντων ἀγωνιστῶν, μαχητοῦ τινος τῆς Ἀμπλιανῆς καὶ τοῦ Μεσολογγίου, ναυμαχου τῆς Χίου ἢ τῆς Ἐρισσοῦ, οἱ ὁποῖοι λησμονημένοι, ἐγκαταλειμμένοι ἐσυσαν τὸ λυγρὸν γῆρας των ἐν τῷ μέσῳ γενεᾶς ξένης πρὸς αὐτοὺς, πεινῶντες καὶ ὄχι σπανίως ἀδικούμενοι καὶ ἐμπικιζόμενοι ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἀχαρνεῖς Μαρθωνομάχοι τοῦ Ἀριστοφάνους.

Ἄλλ' οἱ κατειρωμένοι τῆς προσηλώσεως εἰς τὰ πάτρια σὰς λέγουν· Τιμᾶτε τοὺς προγόνους, ἀλλὰ τὴν δδὸν τοῦ μέλλοντος μὴ ἀναζητεῖτε ἐν τῇ παραδόσει τοῦ παρελθόντος.

Ἐπιτρέπουν δηλαδὴ ἀπλῶς τὰ μνημόσυνα τῶν πατέρων, παρέχουν τὴν ἀδειαν νὰ ἀπασχολῇ ἐνίοτε ἡ μνήμη των γωνίων τινὰ τοῦ ἐγκεφάλου μας.

Ἄλλὰ δὲν ὑπάρχει μέλλον χωρὶς νὰ εἶναι ἀρρηκτον ἀπὸ τοῦ παρελθόντος. Οἱ πατέρες μας, λέγει ὁ Μπρουνετιέρ, καὶ νεκροὶ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι μέλη τῆς ἐθνικῆς οἰκογενείας. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ αἶμα αὐτῶν ῥέει εἰς τὰς φλέβας μας, εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῶμεν πρόδον, ἢ ὁποῖα νὰ μὴ θεμελιώνεται ἀποκλειστικῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἐπὶ τῶν ὑποθηκῶν τοῦ παρελθόντος. Τῷ ὄντι μόνη ἡ παράδοσις, ἢ πρὸς αὐτὴν προσηλωσις, ἢ ἐμμονὴ εἰς ὅ,τι ἀπετέλεσε τὴν δόξαν καὶ τὸ μεγαλεῖον τῶν πατέρων, μόνη αὕτη λικνίζει τὰ ἐθνικὰ ὄνειρα, τὰ ἰδεώδη τὰ ἐθνικὰ.

ΕΜΜ. Σ. ΛΥΚΟΥΔΗΣ

ΔΑΣΙΚΗ ΜΥΘΟΛΟΓΙΑ

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ κάμωμεν λόγον περὶ τῶν πολλαπλῶν ὠφελειῶν τῶν δασῶν τῶν τε ἀμέσων καὶ τῶν ἐμμέσων, ἤτοι περὶ τῶν ξύλων, τῶν ἐκ τούτων προϊόντων τέφρας καὶ ἔνθρακος, τοῦ φλοιοῦ, τοῦ χυμοῦ, τῶν καρπῶν, τῶν φύλλων, τῶν ἀνθέων, — οὕτε περὶ τῆς σπουδακιοτήτος αὐτῶν ὑπὸ ὑγιεινὴν ἐποψιν, τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν ἐπὶ τῆς θερμοκρασίας, τῆς ἀφθονίας τῶν πηγῶν τῶν ὑδάτων, περὶ τῶν δασῶν ὡς μηχανικοῦ μέσου συνοχῆς τοῦ ἐδάφους, τῆς χρησιμότητος αὐτῶν ἐπὶ τῆς γεωργίας, βιομηχανίας, καλλιτεχνίας καὶ τόσων ἄλλων· ἀπλῶς μόνον θὰ διηγηθῶμεν περὶ αὐτῶν ἓνα μῦθον ἀναφερόμενον εἰς μεταμορφώσεις Ὀβιδίου βιβλ. VIII στίχ. 738 - 878 καὶ εἰς τὸν πρὸς τὴν Δήμητραν ὕμνον τοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐπικοῦ ποιητοῦ Καλλιμάχου. Εἶναι καὶ οὗτος εἰς ἐκ τῶν πολλῶν χαριτωμένων μῦθων, τοὺς ὁποίους μόνον ἢ φαντασία τῶν ἡμετέρων προγόνων ἠδύνατο νὰ δημιουργήσῃ. Ὑπὸ τὸ λεπτόν περιεχόμενον τῆς ἀλληγορικῆς του γλώσσης διδακτικωτάτη διδασκαλία ἐνυπάρχει, ὑψηλὴ προστασία τῶν δασῶν, τῆς μεγάλης καὶ ποικίλης ἀξίας τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι ἐν τελείᾳ γνώσει ἦσαν, ὡς ἐπιτρέπεται νὰ εἰκάσῃ τις καὶ μόνον ἐκ τοῦ μύθου τούτου.

*

Ἐν τῷ ἱερῷ ἄλσει τῆς Δήμητρος ἐν Θεσσαλίᾳ ὄρθουτο οὐρανομήκης δρυς, κατὰ τὸν Καλλιμάχον αἰγεῖρος, ὑπὸ τὴν ἀμφιλαφῆ σκιάν τῆς ὁποίας πολλακίαι αἱ Δρυάδες ἐπικίζον καὶ χοροὺς ἤγον. Τὸ θαυμάσιον τοῦτο δένδρον ἐξεγείρει τοῦ ἀλαζόνος Ἐρυσίχθονος τοῦ υἱοῦ τοῦ Τριόπα τοῦ Θεσσαλοῦ τὴν βέβηλον ἐπιθυμίαν νὰ τὸ κόψῃ.

Καί διὰ τὰ πιστευθῆ μίαν φοράν ἀκόμη ὅτι μεταξὺ σκέψεως καὶ πράξεως μικρὰ ἢ ἀπόστασις, παραλαμβάνει εὐθύς εἴκοσι γιγαντοσώμους ἀνδρας καὶ ὀπλίσας μετ' ἀξίων καὶ πελέκεων τοὺς φέρει ἐκεῖ καὶ τοὺς ἐπιτάσσει νὰ ἀρχίσωσι τὸ ἔργον.

Εἰς τὸ πρῶτον τοῦ σιδήρου πλήγμα αἷμα ἐξώρμησε καὶ φωνὴ ἠκούσθη ἐκ τοῦ δένδρου:

— Ἐν τῷ δένδρῳ τούτῳ κατοικῶ ἐγὼ ἡ ἀγαπητὴ τῆς Δήμητρος νύμφη.

Ὁ δὲ Καλλιμαχος προσθέτει ὅτι καὶ ἡ Δημήτηρ προσελθοῦσα εἶπε:

— Τίς τὰ καλά δένδρα μου κόπτει;

Καὶ ἁμοιωθεῖσα πρὸς τὴν ἱέρειαν τῆς πόλεως Νικίππην εἶπε πρὸς τὸν ἀνόσιον Ἐρυσίχθονα:

— Τέκνον, ὅστις κόπτει τὰ διὰ τοὺς θεοὺς ἀφειμένα δένδρα, σύνελθε τέκνον εἰς τοὺς γονεῖς πολυπόθητον, παῦε καὶ ἐμπόδιζε τοὺς θεράποντας μήπως ὀργισθῆ ἡ σεβαστὴ Δημήτηρ, ἧς τὸ ἱερὸν καταστρέφεις.

Ἄλλ' ὁ αὐθάδης ὄσον καὶ ἀνόητος Θεσσαλὸς ἀδιαφορεῖ πρὸς τὰ λεγόμενα καὶ τὰ τελούμενα θαυμάσια καὶ τοὺς ἐκπεπληγμένους ἐργάτας ἐπιπλήττει καὶ παρορμᾷ νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸ ἔργον. Ὑπὸ τὰ ἀλάθητα κτυπήματα τὸ δένδρον διαρκῶς τρέμει καὶ στεναγμοὺς ἀποδίδει. Ἦρχισαν νὰ χωριῶσι τὰ φύλλα καὶ αἱ βάλανοι, ἀκολουθῶς οἱ κλάδοι. Αἱ ἀσεβεῖς χεῖρες ἤνοιξαν εὐρείαν ὄπην εἰς τὸν κορμόν. Τὸ αἷμα ἔρρεεν, ὡς ῥεῖ τὸ αἷμα θυσιαζομένου ταύρου ἐν τῷ βωμῷ. Τὰ ρυθμικὰ κτυπήματα ἐξακολουθοῦσι. Τέλος τὸ δένδρον δισεισθή καὶ διὰ σχοινίων ἐλκυθὲν ἤρξατο νὰ κλίνῃ, καταπίπτον δὲ αὐτὸ ἢ μᾶλλον ἢ ἐν αὐτῷ νύμφη ἰσχυρὸν ἀπέδωκεν ἦχον:

— Ἐγὼ, ἡ ὑπὸ τὸ ξύλον τοῦτο νύμφη προσφιλεστάτη τῆς Δήμητρι, ἀπονήσκουσα μαντεύομαι ὅτι ἡ σεβαστὴ θεὰ θά σοι ἐπιβάλλῃ ποινὰς ἀξίας τῶν σῶν πράξεων, παραμυθίαν τῆς ἐμῆς ἀπωλείας. Εἶπε καὶ κατέπεσε πολλὰ κάτωθεν δένδρα συντρίψασα διὰ τοῦ βάρους τῆς.

Πᾶσαι τότε αἱ Δρυάδες μελανειμονοῦσαι προσέρχονται εἰς τὴν Δήμητρα καὶ αἰτοῦσι τὴν τιμωρίαν τοῦ Ἐρυσίχθονος. Κατένευσεν ἐκείνη καὶ διὰ τῆς κινήσεως τῆς κεφαλῆς τῆς ἐτίναξε τοὺς πέριξ ἀγροὺς καταφόρτους μεστοῦ σίτου.

Ἡ Δημήτηρ μὴ δυναμένη νὰ συναντηθῆ μετὰ τῆς Πείνης μετακαλεῖ μίαν Ὀρειάδα, εἰς ἣν λέγει:

— Εἶναι τόπος εἰς τὰς ἐσχάτας χώρας τῆς παγωμένης Σκυθίας, θλιβερὸν ἔδαφος, ἀγνος γῆ, ἄνευ καρποῦ, ἄνευ δένδρου. Νωθροποιὸν ψυχὸς κατοικεῖ ἐκεῖ καὶ ὁ Φόβος καὶ ὁ Τρόμος καὶ ἡ Πείνα. Ἡ Πείνα κρύπτεται εἰς τὰ στήθη τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὔτε ἡ εὐπορία νικᾷ αὐτήν, καὶ διὰ τοῦ ἀγῶνος ὑπερέχει τῶν ἐμῶν δυνάμεων. Μὴ σε τρομάξῃ ἡ ἀπόστασις. Λάμβανε ἄρμα

συρόμενον ὑπὸ δρακόντων, μετάβηθι ἐκεῖ καὶ εἰπέ τῇ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ ἀσεβοῦς Θεσσαλοῦ.

Ἐκείνη ὑπακούει καὶ διὰ τοῦ ἀέρος ἐποχουμένη ἔφθασεν εἰς τὴν Σκυθίαν, ἐν τῇ κορυφῇ τοῦ ψυχροῦ ὄρους, ὃ Καύκασον ὀνομάζουσι, καὶ τὴν ζητούμενην Πείναν ἐν λιθῷδε ἀγρῷ εἶδε διὰ τῶν ὀνύχων καὶ τῶν ὀδόντων δρέπουσαν σπανίζοντα χόρτα. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει αὐτήν ὁ Ὀβιδίος: «Αὐχμηρὰν εἶχε τὴν κόμην, τοὺς ὀφθαλμοὺς κοίλους, τὸ πρόσωπον ὠχρὸν, τὰ χεῖλη πολιά, τοὺς ὀδόντας ψαφαροῦς, σκληρὸν τὸ δέρμα, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ φαίνωνται τὰ σπλάγγνα. Τὰ ξηρὰ ὄστα ἐξεῖχον ὑπὸ τὰ κυρτὰ ἰσχία, ventris erat pro ventre locus¹. Εἶχε μεγεθύνῃ τὰ ἄρθρα ἡ ἰσχνότης καὶ ὁ κύκλος τῶν γονάτων ἦτο σκληρός, ἐβάδιζε δὲ ὑπερμέτρως κεκυφύια».

Πρὸς ταύτην ἡ νύμφη μακρόθεν, διότι δὲν ἐτόλμησε νὰ πλησιάσῃ, εἶπε τὴν ἐντολήν τῆς θεᾶς: καὶ ὀλίγον βραδύνασα, διότι, καίτοι πολὺ ἀπέειχεν, ἠσθάνθη τὴν πείναν, ἐμάστιξε καὶ πάλιν τοὺς πτερωτοὺς δράκοντας καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Ἡ Πείνα, εἰ καὶ ἐναντία πάντοτε εἰς τὸ ἔργον τῆς Δήμητρος, ἐξτέλεσεν ἐν τούτοις τὰ θελήματα αὐτῆς. Διὰ τοῦ ἀνέμου εἰς τὴν διατρεχθεῖσαν οἰκίαν ἦλθε καὶ παρευθὺς εἰς τὸν θάλαμον τοῦ ἀσεβοῦς εἰσέρχεται καὶ αὐτὸν λελυμένον ὑπὸ βαθέος ὕπνου περιβάλλει δι' ἀμφοτέρων τῶν πτερυγῶν. Ἐνέπνευσεν ἑαυτὴν εἰς τὸν φάρυγγα καὶ τὸ στήθος, καὶ τὸ στόμα προσέπνευσε καὶ εἰς τὰ κενὰ σπλάγγνα τὴν πείναν ἔσπειρε. Καὶ ἐπιτέλεσασα ταῦτα ἐγκαταλείπει τὴν εὐφορον χώραν καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς οἴκους τῶν παγωμένων χωρῶν ἐπιστρέφει.

Ἔως τότε ἡσυχος ὕπνος κατεκλήλει τὸν Ἐρυσίχθονα. Ἄλλ' ἀμέσως ζητεῖ ἐκείνος φαγητὰ ὑπὸ τὴν εἰκόνα τοῦ ὕπνου. Κινεῖ κενὸν στόμα καὶ καταπονεῖ τὸν ὀδόντα εἰς τὸν ὀδόντα, καὶ καταπονεῖ δι' ἀνυπάρκτου τροφῆς τὸν ἐμπαιζόμενον λάρυγγα. Ἡ ἡσυχία ἀπέπτη. Ἐξάπτεται ἡ ζέσις τοῦ τρώγειν. Ὅ,τι ὁ πόντος, ὅ,τι ἡ ξηρὰ, ὅ,τι ὁ ἀήρ παράγει ζητεῖ, καὶ προκειμένων τῶν τραπεζῶν μεμψιμοιρεῖ ἡ πείνα καὶ νέα ἐδέσματα ζητεῖ. Καὶ ὅ,τι ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῆ εἰς πόλεις ὄλας καὶ λαοὺς δὲν ἀρκεῖ εἰς ἓνα, καὶ πλείονα ἐπιθυμεῖ ὅσον πλείονα εἰς τὴν κοιλίαν βίπτει. Καὶ ὅσον ὕδωρ δέχεται ἡ θάλασσα ἐκ τῶν ποταμῶν ὅλας τῆς γῆς δὲν τῷ ἀρκεῖ. Καὶ ὡς τὸ καταστρεπτικὸν πῦρ δὲν ἀπαρνεῖται τὰς τροφὰς καὶ ὅση ἀφθονία μείζων βίπτεται τόσην πλείονα ζητεῖ ἀκορεστότερον, τόσον μᾶλλον ἐξά-

¹ Ἀνάλογον τὸ παρ' ἡμῖν «ἡ κοιλία τῆς ἀκκουμποῦσε ἀπὸ νεφρῶ τῆς».

πτεται καὶ μαινεταί, οὕτω καὶ πάντα τὰ ἐδέσματα τὸ στόμα τοῦ ἀνοσίου Θεσσαλοῦ δέχεται καὶ ζητεῖ συγχρόνως νέα, καὶ πᾶσα τροφή ἐν ἐκείνῳ αἰτία τροφῆς γίνεται καὶ πάντοτε κενὸς τόπος πρὸς τροφήν ὑπάρχει. Καὶ ἤδη εἶχον ἐξαντληθῆ πάντα τὰ πατρικὰ ὑπάρχοντα ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῆς λαίμαργίας. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει ὁ Καλλιμαχος τὴν φθοράν, ἣν ἐπήνευγεν ὁ Ἐρυσίχθων εἰς τὸν οἶκον:

Χῆραι μὲν μάνδραι, κενεαὶ δὲ μοι αἰλίες ἤδη τετραπόδων ἤδη μοι ἀπηνήσαντο μάγειροι ἄλλα καὶ οὐρήσας μεγαλῶν ὑπέλυσαν ἀμαξῶν, καὶ τὰν βῶν ἔσκαγεν, τὰν Ἰστία ἔτρεφε μήτηρ, καὶ τὸν ἀθλοπόρον καὶ τὸν πολεμῆιον ἵππον, καὶ τὰν αἰλουρον, τὰν ἔτρεψε θηρία μικρά.

Τὸν βαθὺν οἶκον ἀνεξήρχινον ὀδόντες.

Ἄλλὰ καὶ πάλιν ἐμεινεν ἀμείωτος ἡ σκληρὰ πείνα. Καὶ ὅμως τίποτε πλέον δὲν ἀπέμεινεν αὐτῷ παρὰ ἡ δυστυχὴς θυγάτηρ του. Ἄλλὰ καὶ ταύτην πωλεῖ ὁ ἄπορος ἡ γενναϊότης ὅμως τῶν πλουσίων ἀρνεῖται τὴν ἀγοράν. Ἡ πείνα ἐν τούτοις ζητεῖ τροφὰς, μαινεταί καὶ ὁ Θεσσαλὸς ὄρμῃ ἵνα σπαράξῃ τὸ τέκνον του διὰ τῶν ἰδίων τοῦ ὀδόντων, νὰ φάγῃ τὸ παιδί του. Καὶ ἡ μὲν θυγάτηρ σώζεται ἐγκαίρως μεταμορφωθείσα ὑπὸ τῶν θεῶν, ἀλλ' ὁ δυστυχὴς Ἐρυσίχθων οὐδὲν πλέον ἔχων πρὸς τροφήν στρέφεται καθ' ἑαυτοῦ καὶ τὰ ἑαυτοῦ μέλη ἤρξατο νὰ διασχίζῃ διὰ σπαρακτικοῦ δήγματος καὶ νὰ τρέφῃ τὸ σῶμα διὰ τοῦ σώματος, ἕως οὗ εὐρεν οἰκτρότατον θάνατον.

*

Οὗτος εἶναι ὁ μῦθος. Τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Ἐρυσίχθονος δὲν μένει ἀτιμώρητον. Ἡ Δημήτηρ ἐκδικεῖται σκληρῶς καὶ τὸ πάθημα αὐτοῦ ἀποβθίνει διδακτικώτατον μάθημα σεβασμοῦ τῶν δασῶν εἰς τοὺς συγχρόνους του, μεταδίδεται δὲ καὶ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους καὶ ἀποτελεῖ ἰσχυρὰν τῶν δασῶν προστασίαν. Δὲν πιστεύομεν ἄλλη θρησκεία νὰ δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ὁμοίως δυνάμειος καὶ τεχνικότητος σωστικὴν πρόνοιαν περὶ τῶν ἐκπάγλων δημιουργημάτων τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ τίς ἡ ἔρμηνεῖα τοῦ μύθου;

Ἡ μὲν λέξις Ἐρυσίχθων (ἐκ τοῦ ἐρύω=κλύω καὶ χθῶν=γῆ) σημαίνει τὸν γεωργόν, ἐνταῦθα δὲ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς ὅπως ὅποτε καταστρέφοντας τὰ δάση. Δημήτηρ εἶναι ἡ γῆ, ὄρος δὲ τὰ δένδρα τῶν δασῶν. Τὸ ὄρμιον ψυχὸς δηλοῦται διὰ τοῦ Κραυάσου. Νύμφη εἶναι ἡ προσωποποίησις τῶν πηγῶν καὶ τῶν ὑδάτων ἐν γένει. Οἱ γεωργοὶ λοιπὸν, οἱ ποιμένες καὶ πάντες οἱ ἀνθρώποι οἱ ὅπως ὅποτε καταστρέφοντες τὰ δάση πρῶτον μὲν φονεύουσι τὰς νύμφας, δημιουργοῦσιν ἐν ἄλλοις λόγοις ἀνομῆριαν καὶ στείρωσιν τῶν πηγῶν, ἔπειτα κλίμα ἀποτόμως μεταβαλλόμενον. Τὸν χειμῶνα βροχῶδες βροχῶδες ὄρ-

μητικούς χειμῶνους σχηματίζουσαι ἀποπλύνουσι τὸ ἔδαφος, ψυχὸς ὄρμιον ἐπικρατεῖ, χιῶν, χάλια, τὸ θέρος ξηρασία ὑπερβολικὴ καὶ κρύσων ἀφόρητος. Τέλος δὲ ἐπέρχεται ἀφορία τῆς γῆς συνεπαγομένη ἐλλείψιν τῶν ἐπιτηδείων, ἀθλιότητα τοῦ βίου καὶ ὀδυνηρὸν ἐκ λιμοῦ θάνατον.

Ἐν Ναυπλίῳ.

ΙΑΚ. ΒΑΚΑΒΙΟΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΗΣ

ΔΥΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΠΑΝΤΗ.
ΑΝΟΜΟΙΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ

Ἐν τῇ σημερινῇ μου ἐπιστολῇ προτίθεμαι νὰ καταδείξω εἰς τοὺς ἀναγνώστὰς τῆς «Ἐθνικῆς Ἀγωγῆς» δύο πρόσωπα κατέχοντα ἐπίσημον θέτιν ἐν τῇ ἰταλικῇ τέχνῃ. Τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος πρόσωπα εἶνε ὁ ἐκ Φλωρεντίας Μασσάκιος καὶ ὁ Φρά Ἰωάννης ἐκ Φιέζολε, ὁ ἐπονομασθεὶς Ἀγγελικός. Ἀμφοτέροι οἱ ζωγράφοι οὗτοι κατατάσσονται ἐν τῇ Φλωρεντινῇ Σχολῇ, καὶ εἶνε μὲν σύγχρονοι, ἀλλὰ πάντῃ διάφοροι κατὰ τὴν τέχνην. Ὁ Μασσάκιος ἐγκαταλείψας ἐγκαίρως τὴν παλαιὰν Σχολήν, ἣν ὁ διαδόχτος Γιώττος εἶχε θεμελιώσῃ, ἐτράπη εἰς νέας ὁδοὺς μιμηθεὶς σπουδαιότερον τὴν φύσιν ἢ δὲ Φρά Ἰωάννης Ἀγγελικός ἔμεινε πιστὸς εἰς τὴν παλαιὰν καὶ ὁπωσούν ξηρὰν ἐκείνην Σχολήν τοῦ Γιώττου, ἐπιδιώξας μετὰ θεοῦ ἔρωτος τὸ ἰδεῶδες ἐν τῇ θρησκευτικῇ τέχνῃ.

Ὁ Μασσάκιος ὑπῆρξεν ἐν τῇ τέχνῃ ὡς λαμπρόν τι μετέωρον, τὸ ὅποιον διέλαμψεν ἐν τῷ στερωμάτι ἐπὶ τινὰς στιγμάς, εἶτα ἐξηφανίσθη πάραυτα. Καὶ ἀληθῶς ὁ καλλιτέχνης οὗτος, πρὶν ἢ γνωσθῆ ἐν τῷ κόσμῳ, ἀνεβίβασε τὴν τέχνην εἰς ὕψιστον βαθμὸν καὶ ἀπέθανεν ἐν τῇ νεαρῇ ἡλικίᾳ εἴκοσιν ἕξ ἐτῶν. Ὁ Βάζαρις, ὁ Πλούταρχος οὗτος τῶν ζωγράφων τῆς Ἰταλίας, λέγει ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Μασσაკίου ἐφαίνοντο ζῶντα ὡς αὐτὴ ἡ φύσις, ἐνῶ πάνθ' ὅσα πρὸ αὐτοῦ ἐγένοντο ἐφαίνοντο ἐζωγραφημένα. Μέγιστος ἔπαινος διὰ τὰ ἔργα τοῦ Μασσაკίου εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Βαζαρέως ἀναφερόμενον, ὅτι οἱ μέγιστοι τῶν μετ' αὐτὸν ζωγράφων δὲν ὤκησαν νὰ μελετήσωσι καὶ σπουδάσωσιν αὐτά. Ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ Ἐκκλησία τοῦ Καρμίνου, ὅπου ἦσαν τὰ πλεῖστα ἔργα τοῦ Μασσაკίου, ὑπῆρξε τὸ σχολεῖον, οὕτως εἶπεῖν, τῶν ἀπανταχόθεν συνερχομένων γλυπτῶν καὶ ζωγράφων, μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ γνωστὸς Λεονάρδος Βίντσιος, ὁ ἐπίσης περιώνυμος Μιχαηλάγγελος, καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος Φαφαῆλ, ἐσπεύον νὰ μιμηθῶσι καὶ κατανοήσωσι τὸ μυστήριον τῆς τέχνης τοῦ Μασσაკίου. Ὁ Μασσάκιος δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ πρῶτος τῆς Σχο-

λῆς τῶν φυσιογράφων (réalistes), δηλαδή τῆς Σχολῆς ἐκείνης, ἣτις παραδέχεται τὴν φύσιν καὶ μόνον αὐτὴν ὡς τὸ ὀρθὸν πρότυπον καὶ ὡς τὸν μόνον ἀσφαλῆ καὶ ἀποκλειστικὸν ὁδηγὸν εἰς τὰ τῆς τέχνης προτόντα. Ἀλλὰ καίτοι ὁ Μασσακιὸς παρέλαβε τὴν φύσιν ὡς ὁδηγὸν καὶ ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀκριβῆ αὐτῆς ἀναπαράστασιν πλείστην ὅσῃν ἄξιον, οὐχ ἦττον προσέδιδεν ὁ μεγαλοφυῆς οὗτος καλλιτέχνης εἰς τὰ ἔργα του ἀσύγκριτον μεγαλεῖον καὶ ὕψος. Ὁ Μασσακιὸς δὲν εἶνε φυσιογράφος ὡς ὁ περὶ τὰ τέλη τοῦ 15' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16' αἰῶνος ἀκμάσας ἀρχηγὸς τῆς φυσιογραφικῆς Σχολῆς Μιχαηλάγγελος Καραβάγγης, ὅστις, εἰ καὶ ὑπῆρχε δεινὸς σχεδιαστῆς, ἐλάμβανε κατὰ προτίμησιν τοὺς μάλλον χυδαίους τύπους εἰς τὰ ἔργα του, ἢ ὡς ὁ κατὰ τὰς ἡμέρας μας φυσιογράφος Couabet, ὅστις περιφρονῶν τὸ ἐν τῇ τέχνῃ ἰδεῶδες, ἔλεγεν ἐν τῇ χυδαίᾳ φράσει του: « Δείξατέ μου ἀγγελουδιὰ, νὰ σὰς κάμω καὶ ἐγὼ ἀγγελουδιὰ ».

Κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ Βαζάρως ὁ Μασσακιὸς ὑπελάμβανε ὅτι ἡ τέχνη οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ αὐτόχρονον πλαστογραφία ὅλων τῶν ἀντικειμένων τῆς φύσεως, εἰς παρουσιάζονται ὑπ' αὐτῆς, πλαστογραφία γινόμενη διὰ τοῦ διαγράμματος καὶ τῶν χρωμάτων, καὶ ἐδόξαζεν ὅτι ὁ τελειότερον ἐπιτυγχάνων τοῦτο δύναται οὗτος νὰ ὀνομασθῆ ἀληθῶς ἔξοχος. Ὁ αὐτὸς προσθέτει ὅτι ὁ Μασσακιὸς εἶνε ἐκ τῶν πρώτων ζωγράφων, τῶν ἀπαλλαγάντων τὴν τέχνην ἀπὸ τῆς ἀρχαίας σκληρότητος, δώσας τὸ παράδειγμα ὠραίων σχηματισμῶν καὶ κινήσεων, καὶ προσέτι ὅτι οὗτος ἠδυνήθη νὰ παρουσιάσῃ τὰς ἐν ταῖς γραφαῖς αὐτοῦ μορφαὶ ἀναγλύφους ὡς εἶνε καὶ ἐν τῇ φύσει.

Πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τὰς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Καρμίνου τοιχογραφίας ἐζωγράφησε τὸν ἅγιον Παῦλον ὡς δοκιμὴν, καὶ ὅπως δεῖξῃ τὴν ἦν ἐπέφερε βελτιώσιν εἰς τὴν τέχνην. Ἡ κεφαλή τοῦ ἀποστόλου εἶνε ἡ προσωπογραφία ἐνὸς Βερτόλου Ἀγγελίνῃ, καὶ εἶνε ἀληθῶς φοβερὰ τὴν ὄψιν. Καθ' ὃν χρόνον ἐργαζέτο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ, συνέθη νὰ γείνη καὶ ἡ καθιέρωσις αὐτῆς, καὶ τότε ὁ Μασσακιὸς εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἐκείνου ἐζωγράφησε δι' ἐνὸς μόνου χρώματος ἅπασαν τὴν τελετὴν ἐκείνην, ἐνθα παρέστησε πλείστους πολίτας γνωστούς, ἐνδεδυμένους κατὰ τὸ ἔθος τῆς ἐποχῆς καὶ ἀκολουθοῦντας τὴν μακρὰν ἐκείνην λιτανεῖαν¹. Ἐτέρᾳ παράδοξος διὰ τὴν

¹ Εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ζακύνθου ὑπάρχει προσομοίᾳ λιτανεῖα, ἐν ἣ φαινόνται οἱ ἱερεῖς φέροντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, προπορευομένης τῆς μουσικῆς καὶ ἀκολουθούντων τῶν ἐν ταῖς πράγμασι καὶ πλήθους πολιτῶν ἐνδεδυμένων κατὰ τὴν ἀμείνων τῆς ἐποχῆς τῶν Ἑνετῶν. Ὑπάρχει καὶ ἕτερα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, ἀλλ' αὕτη εἶναι κατὰ τὴν τέχνην ὑποδεεστέρη κατὰ πολὺ τῆς πρώτης.

ὑπόθεσιν τοιχογραφία τοῦ Μασσακιῶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ, εἶνε ὁ Ἅγιος Πέτρος ἐξάγων ἀπὸ τῆς κοιλίας ἰχθύος τὰ χρήματα κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως πληρώσῃ τὸν φόρον τῷ Καίσαρι. Ὁ Ἅγιος Πέτρος φαίνεται λίαν κεκμηκῶς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ἐκ τῆς πολυώρου δὲ κύψεως καὶ τοῦ ἀγῶνος ἔχει καθ' ὑπερβολὴν πυρώδη τὴν ὄψιν, καὶ μάλιστα ἐν τῷ καταριθμῶν τὸ ἀργύριον. Ἀφ' ἑτέρου διαγράφεται ἄριστα καὶ ἡ διψα τοῦ εἰσπράκτορος καὶ ἡ ἠδονὴ βλέποντος τέλος τὸ χρῆμα εἰς τὰς χεῖρας του. Ἀλλὰ ποῦ εὖρον πάλιν τὸ θαῦμα τοῦτο εἰ πιστοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης; Οὕτε ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, οὔτε ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων ἀναφέρεται ὁμοίον τι. Ἴσως εὐρίσκεται ἐν τινι τῶν ἀποκρύφων εὐαγγελίων, τὰ ὅποια δὲν ἔτυχε πώποτε ν' ἀναγνώσῃ. Ὅπως δὲ καὶ κακὸν δὲν εἶνε νὰ προστεθῆ ἐν ἀκόμῃ θαῦμα χάριν πλουτισμοῦ τῆς χριστιανικῆς τέχνης. Ἐν ἑτέρᾳ γραφῇ, ἐν ἣ παρίσταται ὁ Πέτρος βαπτίζων, θαυμάζεται ὑπὸ τῶν εἰδημόνων ἀνὴρ τις γυμνὸς τρέμων ἐκ τοῦ ψύχους.

Ἐτεροι γραφαὶ εὐρισκόμεναι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Καρμίνου, ὡς ἡ *Σταύρωσις τοῦ Ἁγίου Πέτρου*, ἡ *ἀποφύλαξις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀγγέλου*, καὶ πρὸ πάντων ἡ *Συνδιάλεξις τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου*, ἔργα ἰσοφαρίζοντα πρὸς τὰ τοῦ Μασσακιῶ καὶ εἰς αὐτὸν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀποδιδόμενα, ἀπέδειχθη ὅτι εἶνε ἔργα μεταγενεστέρου τινὸς ζωγράφου, Φιλιππίνου λεγομένου, υἱοῦ τοῦ Φιλίππου Λίπη, τῶν μιμητῶν τούτων τοῦ Μασσακιῶ.

Ὁ Μασσακιὸς ἦτο μέγας ζωγράφος, ἀλλ' ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα μικρὸν παιδίον· λέγουσιν ὅτι ἐλησμονεῖ πολλὰκις νὰ πληρῶνται καὶ αὐτὴν τὴν ἄξιαν τῶν ἔργων του. Ἐδίδεν εἰς τοὺς φίλους του πάνθ' ὅσα εἶχεν, ὅτε δὲ ἐνεθυμῆτο ὅτι δὲν εἶχε τι ὅπως γευματίσῃ, εἰζήτηε δάνεια παρὰ τῶν χρεωστῶν του. Ὁ ἀνὴρ οὗτος φαίνεται ὅτι ἐζῆ μόνον διὰ τὴν τέχνην, ἀποθανὼν δὲ τῷ 1428 ἐτάφη εἰς τὴν αὐτὴν ἐκκλησίαν τοῦ Καρμίνου, οὐδεμία ὁμῶς ἐπιγραφὴ ἀναμνηστικὴ ἐπὶ τοῦ τάφου του τὴν ὑπαρξίν του.

Ὁ διάσημος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀρχιτέκτων Βρουνελλέσκης, περὶ οὗ προηγουμένως ἀνέφερα τινα, ἐθρήνησε τὸν θάνατόν του καὶ ἔλεγεν ὅτι ἐν τῷ Μασσακιῶ ἡ τέχνη ὑπέστη μεγίστην ἀπώλειαν. Κάλλιστα δὲ χαρακτηρίζει αὐτὸν καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς *Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης*, ὁ γάλλος Tain, λέγων ὅτι « ὁ Μασσακιὸς κατ' ἐξίχρῃσιν ἀνεφάνη ζωγράφος σχεδὸν τέλειος καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ ἦσαν ξηροὶ ἢ ἀπειροκάλοι. Οὗτος ἦτο σκεπτικὸς, οὐχὶ ἄμοιρος μεγαλοφυΐας, πέρα τῶν χρόνων αὐτοῦ ὄρων, πρόδρομος παραγνωρισθείς, ὃν οὐδεὶς ἀπεμνήθη, οὐδ' ὁ τάφος στερεῖται ἐπιγραφῆς, ζήσας πένθης καὶ μόνος, καὶ οὐ τὸ πρόωρον μεγαλεῖον ἐπέπρωτο νὰ

ἐκτιμηθῆ μετὰ παρέλευσιν μιᾶς ἑκατονταετηρίδος »¹.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Φρά Ἀγγέλικος εἶνε καὶ οὗτος ἄλλη ἐξίχρῃσιν ἐν τῇ τέχνῃ, διὰ διαφόρους ὁμῶς λόγους. Ἐνῶ ἡ σύγχρονος αὐτοῦ τέχνη ἀνεύρισκε νέους κόσμους, ὁ δὲ Φίλιππος Λίπη, μοναχὸς καὶ οὗτος, ἐδεικνύετο ἐλευθεριάζων καὶ εἰς αὐτὰς τὰς θρησκευτικὰς γραφὰς του, ὁ Δομινικανὸς οὗτος προσεκκόλλετο ἐδραίως εἰς τὸ ἰδεῶδες τῆς θρησκείας καὶ εἰς τὸν θρησκευτικὸν μυστικισμόν τῆς παρελθούσης γενεᾶς· οὐδὲν ἦττον ὁ Φρά Ἀγγέλικος ὑπῆρξε δαιμόνιος καλλιτέχνης. Λίαν ἐπαινεῖται παρὰ πάντων ἡ ἀφελὴς χάρις ἡ ἐπικνουσὰ εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἁγίων καὶ τῶν ἀγγέλων του καὶ ἡ οὐρανία ἔκφρασις αὐτῶν, διὸ καὶ ἐπανομάσθη *ζωγράφος τῶν Ἀγγέλων*. Ἀπαύστως ἐργαζόμενος εἰς τὴν γραφικὴν δὲν ἠθέλησε νὰ ἐργασθῆ εἰς οὐδὲν ἄλλο ἢ εἰς θρησκευτικὰς εἰκόνας, καὶ οὐδεμίαν ἐργασίαν ἀνελάμβανε ἐὰν μὴ προηγουμένως ἐλάμβανε τὴν ἄδειαν τοῦ ἡγουμένου του. Αἱ γραφαὶ του, εἰργασμένας μετὰ πλείστης εὐχερείας, ἀποπνεύουσι βαθυτάτην εὐλάβειαν, βεβαιουσι δὲ οἱ βιογράφοι του, ὅτι οὐδέποτε ἐλάμβανε εἰς χεῖρας τὴν γραφίδα πρὶν ἢ προσευχηθῆ καὶ ὅτι ὁσάκις ἐζωγράφε τὸν Χριστόν, οἱ ὀρθαλμοὶ του ἐπλημμυροῦντο δακρύων. Ἐπὶ ἐννέα ἔτη ἐργάσθη ὁ Φρά Ἀγγέλικος καθωραίζων διὰ θαυμασίων γραφῶν τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ Μονὴν τοῦ ἁγίου Μάρκου, ἣν εἶχε χορηγήσῃ εἰς τοὺς Δομινικανούς τῆς Φιάζολε Κοσμᾶς ὁ Μένδικος. Περὶ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων λέγει ὁ Βάζαρις, ὅτι « ὁ Φρά Ἀγγέλικος εἰς μίαν πρὸ πάντων ὑπερέβη ἑαυτὸν καὶ κατέδειξεν ἐν αὐτῇ τὴν ὑπέροχον τέχνην του. Ἐν αὐτῇ παρίσταται ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς στέφων τὴν Παναγίαν ἐν μέσῳ χορείας ἀγγέλων καὶ πλήθους ἁγίων. Ἡ ποικιλία τῶν σχημάτων καὶ οἱ διάφοροι τῶν κεφαλῶν χαρακτῆρες εἶνε τοιοῦτοι, ὅστε βλέπων τις τοὺς μακαρίου ἐκείνου, νομίζει ὅτι τοιοῦτοι θὰ εἶνε καὶ ἐν ταῖς οὐρανοῖς. Ὅλοι οἱ ἅγιοι οἱ ἐν τῇ γραφῇ ἐκείνῃ οὐ μόνον ζῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἅπας ὁ χρωματισμὸς τοῦ πίνακος φαίνεται ὡς νὰ ἐγένετο διὰ χειρὸς ἁγίου ἢ ἀγγέλου τινός, ὅθεν δικαίως ἐπωνομάσθη *Ἀγγέλικος* ».

Προσκληθεὶς ἀκολουθῶς εἰς Ρώμην ὑπὸ τοῦ Πάπα Νικολάου Ε' εἰργάσθη καὶ ἐκεῖ διαφόρους γραφὰς. Διατρίβοντας δὲ αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ προσεκλήθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Πάπα νὰ γευματίσῃ μετ' αὐτοῦ, ὅτε δὲ εἶδεν ὁ εὐλαβὴς μοναχὸς τὴν τράπεζαν πλήρη μαγειρευμένων κρεάτων, ἠρνήθη νὰ γευθῆ, φέρων ὡς λόγον ὅτι δὲν εἶχε τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν τοῦ ἡγουμένου του! Ἡ δικαιολογία αὕτη ἐφάνη ἀρκετὰ ἀστεία, διότι ἡ ἄδεια τοῦ ἡγουμένου ἦτο περιττή, ἀφοῦ ὁ

Πάπας, ἐστιῶν αὐτόν, τῷ ἐδίδε τὴν ἄδειαν νὰ κρεοφαγῆσῃ. Τοσαύτη ἦτο ἡ ἀφέλεια τοῦ Δομινικανοῦ ἐκείνου. Ἀλλ' ἐὰν τὸ ἀφέλῃς τῆς δικαιολογίας τοῦ ἡμετέρου ζωγράφου ἐφάνη ἀστείον, ἡ μετριοφροσύνη ὁμῶς καὶ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ ἐνεποίησε τοῖς πᾶσι θαυμασμόν καὶ ἐφείλκυσε τὴν πρὸς αὐτὸν γενικὴν ὑπόληψιν διὰ τὸ ἐξῆς γεγονός. Ἐχῆρευε τότε ὁ ἀρχιεπισκοπικὸς θρόνος τῆς Φλωρεντίας, βλέπων δὲ ὁ Πάπας τὸν Φρά Ἰωάννην ἄνδρα συνετὸν καὶ ἀνεπίληπτον, ἐκρίνε αὐτὸν ἄξιον νὰ καταλάβῃ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸν ἐκείνον θρόνον. Ἀλλ' ὁ Φρά Ἰωάννης ἄμα μαθὼν τοῦτο, ἔσπευσε νὰ ἰκετεύσῃ τὴν αὐτοῦ Ἀγιότητα ἵνα ἐκλέξῃ ἕτερον διὰ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο, διότι αὐτὸς δὲν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἄξιον νὰ διοικῆ λαούς, συνέστησε δὲ ἕτερον ἐνάρετον καὶ νοήμονα μοναχὸν τῆς Μονῆς του ὡς ἱκανὸν νὰ λάβῃ τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο. Ὁ Πάπας συγκληθεὶς καὶ θαυμάσας τὴν μετριοφροσύνην τοῦ ἀνδρός, συγκατένευσε καὶ προσεγείρισεν εἰς τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο τὸν ὑπὸ τοῦ Φρά Ἀγγέλικου συστηθέντα.

Ὁ ζωγράφος οὗτος ζήσας μακρὰν τοῦ κόσμου καὶ ζένος μείνας τῶν ἠδονῶν του, ἀπέθανε τῷ 1455, ἄγων τὸ ἐξηκοστὸν ὄγδοον ἔτος τῆς ἡλικίας του, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ Μινέρβα τῆς Ρώμης, μετ' αὐτοῦ δὲ κατέληξε καὶ ἡ πρὶν περιώνυμος τοῦ Γιώττου Σχολή.

Ἐν Κερκύρῃ, Οκτώβριος.

Γ. Ε. ΜΑΥΡΟΓΙΑΝΝΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ ΡΟΥΣΣΩ¹

[Ἐπὶ Ἀνδρέου Ὀλταμάε].

Γ'. Ἡθικὴ ἐκπαίδευσις.

Ὁ Ρουσσὸς περὶ τῆς ἠθικῆς ἐκπαίδευσως ἡσχολήθη ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου ἔτους· αὕτη ὁμῶς πραγματικῶς ἀρχίζει πολὺ ἐνωρίτερον διὰ τὸν Αἰμίλιον· δυνάμεθα μάλιστα νὰ εἰπώμεν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων. Διότι τί ἄλλο εἶνε αἱ ἔξεις ἅς ἀποκτᾷ διὰ τῆς σωματικῆς διαίτης τῆς εἰς αὐτὸν ἐφαρμοζομένης εἰμὴ ἐξοικειώσις τῆς ἠθικῆς του φύσεως, κατάλληλος ὅπως τεθῶσιν ἐπ' αὐτῆς αἱ βάσεις τοῦ μέλλοντος χαρακτῆρός του, ἣτοι ἡ ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἀνεξαρτησία του, ἡ ἐγκατερέρησις εἰς τὰς ἀνάγκας τὰς ἐκ τῶν πραγματικῶν προερχομένας, ἡ εὐστάθεια εἰς τὰ ἀναπόδραστα δεινὰ; Εἶτα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἡ ὁρασίς του κανονίζεται ἐκ τοῦ αἰσθηματος τῆς εὐθύνῃς ἐν ταῖς ἀσκήσεσιν αὐτοῦ· διδάσκειται ὡς μαθητευόμενος τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀποκτᾷ συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ἐκτοτε δέ, πρὸ τοῦ δωδεκάτου ἔτους τῆς ἡλικίας του, «πρέπει ν' ἀρ-

¹ Φίλος. τῆς Τέχνης. Μετάφρ. Ἀγαθονίκου.

¹ Ἴδε σελ. 313.

»χίση να θεωρηται ως ὄν ἠθικόν». Διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν διανοητικῶν του δυνάμεων κατὰ τὰ τρία ἐπακόλουθα ἔτη παρασκευάζεται τελείως ὥστε νὰ μὴ ἐνεργῇ μόνον συμφώνως πρὸς τὰς ὁρμὰς τῆς εὐαισθησίας του ἢ ἐξ αἰτίων ἰδιοτελείας, ἀλλὰ καθυποτασσόμενος εἰς τὰ παραγέλιματα ὑψηλοτέρας τινὸς λογικῆς. Ἔως τότε ὁ παιδαγωγὸς του ἀπέσχε νὰ ἠμιλήσῃ αὐτῷ περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς συμπεριφορᾶς τῆς ἐμπρεπούσης εἰς τὰ λογικὰ ὄντα. Δὲν ἐπεκαλέσθη εἰσέτι τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, οὐδ' ἀπήγγειλε τὰς λέξεις ὑποχρέωσις καὶ καθήκον. Ἀρεθεὶς ἐλεύθερος νὰ ἐνεργῇ ὅλως διόλου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ὁ Αἰμιλίος ἀγνοεῖ τί ἐστὶν ὑπακοή, διότι οὐδέποτε ἐπεβλήθη αὐτῷ τι ἢ ἀπηγορεύθη. Ἡ πρώτη αὕτη καὶ ὅλως ἀρνητικὴ ἀνατροφή προκαλεῖ βεβαίως ἰκανὰς ἀντιρρήσεις· ἀλλ' ὅμως τὸ ὄρθον αὐτῆς καὶ βᾶσιμον μέρος ὑπεστηρίχθη τόσον ἐρρωμένως ὑπὸ τοῦ Ρουσσώ, ὥστε ἐνεποίησε βθεῖαν ἐντύπωσιν, προκάλεσε δέ, συντελούσης καὶ τῆς γενικῆς τῶν ἠθῶν ἐξημερώσεως καὶ τῆς πᾶρακμῆς τοῦ δόγματος τῆς αὐταρχικῆς ἐξουσίας, μεταβολὰς σημαντικὰς ἐν τῷ συστήματι τῆς οἰκογενείας καὶ τοῦ σχολείου. Τὸ παιδίον δὲν θεωρεῖται, ὅπως κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ὡς ὄν προϋποτιθεμένως πονηρόν, φέρον τὴν κληῖδα τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος, οὐτινος δέον νὰ κατασταλῶσιν αἱ φαῦλαι ὁρμαὶ καὶ τὸ ὅποιον πρέπει ἐπὶ πάσῃ θυσίᾳ νὰ διασωθῇ ἀπὸ τῆς αἰωνίου κολάσεως. Ἀπ' ἐναντίας, ἐπειδὴ θεωρεῖται ἄθῶν καὶ ἠθικῶς ἀνεύθυνον, δὲν καθυποβάλλεται, πρὸς ἐξαγνισμόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν φανταστικῶν αὐτοῦ ἀμαρτημάτων, εἰς βαρβάρους καὶ ταπεινωτικὰς τιμωρίας, εἰς τὴν μάστιγα καὶ τοὺς ραβδισμούς καὶ τὰς νηστείας καὶ τοὺς περιορισμούς καὶ τὰς παντοσείδεις στερήσεις. Ἡ φρονικὴ πειθαρχία κατηγορήθη. Τὰ ἐκπαιδευτήρια δὲν εἶνε πλέον ἐρκαταί, ἐν αἷς ἀντηχοῦσι γόοι καὶ στεναγμοί. Ἐπικρατεῖ ἐν αὐτοῖς σύστημα φιλελεύθερον, σεβόμενον τὴν ἀξιοπρέπειαν τοῦ παιδίου, θεωρουμένου ὡς γεννωμένου νὰ εἶνε ἐλεύθερον, ὡς μέλλοντος πολίτου καὶ μέλους τῆς κοινωνίας. Ὁ Ρουσσώ ἤθελε νὰ ἐπιδιώκῃται μόνον τὸ καλὸν τοῦ παιδίου καὶ νὰ μὴ ὑπάρχῃ ἄλλη δι' αὐτὸ τιμωρία εἰμὴ ἢ προερχομένη διὰ τῆς ἰδίαις αὐτοῦ διαγωγῆς, ὡς ἀκολουθία τῶν ἰδίων αὐτοῦ πράξεων. Εἶνε τοῦτο καθ' ὅλα ὅμοιον πρὸς τὸ σύστημα οὐ ὑπερμαχεῖ ὁ Ἐρβέρτος Σπένσερ, σύστημα ὅπερ δὲν δύναται τις ν' ἀκολουθήσῃ μέχρι τέλους, πολλὰ δὲ παρυσιαζον τὰ ψεκτά. Ἐν τούτοις ἐνηρμόσθη, τούλαχιστον ἐν ἀρχῇ, εἰς τὰ Φοικιελικὰ φροντιστήρια. Τὰ ἰδρύματα ταῦτα, ἐν εἰς ὧρειλε νὰ ἐπικρατῇ πληρεστάτη ἐλευθερία, ὅπου οὐδὲν ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας, εἶνε ἢ πιστοτάτη εἰκὼν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῶν οἰκογενειῶν, παρ' αἷς τὰ παιδία, οὐδ' ὡς τύραννοι οὐδ' ὡς δούλοι θεωροῦ-

μενα, ἐκπαιδεύονται μετ' ἠπιότητος, συνοδουμένης ὑπὸ ποιᾶς τινος εὐσταθείας. Εἰς τὰ νεώτερα σχολεῖα αἱ σωματικαὶ τιμωρίαὶ ὑφίστανται μόνον ἐξαιρετικῶς. Γίνεται χρῆσις ἐν αὐτοῖς ποινῶν ἠθικοῦ χαρακτῆρος, οἷον τῆς κακῆς βιολογίας καὶ τοῦ δυσμενοῦς ἐνδεικτικοῦ, τοῦ περιορισμοῦ καὶ τῆς ἀποπομπῆς, δι' ὧν ἀντικατεστηθῆ ἐπιτυχῶς τὸ βούνευρον. Εἶνε μέγα τὸ εὐεργέτημα τοῦτο, ὅπερ τὰ παιδία ὀφείλουσι πρὸ πάντων εἰς τὸν Ρουσσώ· διότι ὁ Ραβελαι καὶ ὁ Μονταίγνιος καὶ ὁ Ρολλὲν μάτην εἶχον διαμαρτυρηθῆ κατὰ τῶν καταχρήσεων τῆς παλαιᾶς σχολικῆς εὐταξίας. Ἐν Γαλλίᾳ ὁ πρῶτος συνταχθεὶς κανονισμὸς διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν Λυκείου, ὁ γενόμενος διὰ τὸ Λύκειον Λουδοβίκου τοῦ Μεγάλου, οὐδεμίαν ποιούμενος μνεῖαν τῶν σωματικῶν τιμωριῶν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὰς ἀποκαλεῖ ρητῶς, χρονολογεῖται μόλις ἀπὸ τοῦ 1769. Τὸ δὲ ἀπὸ 19 Σεπτεμβρίου 1809 καταστατικὸν τοῦ ἰδίου ἰδρύματος, ἐτι μᾶλλον ἀκριβολογοῦν, ἐπιτρέπει μόνον τὰς ἐξῆς τιμωρίας: τὸν περιορισμὸν, τὴν νηστείαν, ἐργασίαν καταναγκαστικὴν κατὰ τὴν ὥραν τοῦ διαλείμματος, στερῆσιν τῆς στολῆς, φυλάκισιν. Αἱ τρεῖς τελευταῖαι ὅμως διατάξεις κατηργήθησαν ἐνωρίς. Αἱ αἰκίαι ἀπαγορεύονται, ἐπὶ ἀπειλῇ μνηύσεως ἐνώπιον τῶν πανεπιστημιακῶν δικαστηρίων. Τέλος ὁ ἀπὸ 7 Ἀπριλίου 1854 κανονισμὸς κατήργησε πᾶσαν ποινὴν σωματικῆς οὐνῆς ἢ στερήσεως, περιορίσας τὰς τιμωρίας εἰς τὴν ἀρνησιν ὀρισμένων τινῶν τέρψεων. Ἐν Γερμανίᾳ αἱ σωματικαὶ τιμωρίαὶ ἀπηγορεύθησαν διὰ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ σχολεῖα ἐν γένει τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως· ἀλλ' ὅμως ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως αὐτῶν παρὰ τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἐπικαλοῦνται ἀκόμη τὸ κύρος τῆς γνώμης τοῦ Σολομώντος. Ἐν Ἰταλίᾳ αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ποιναὶ ἀπαγορεύονται. Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις διασφύζεται τὸ ἔθιμον τῆς ἐπιβολῆς τῶν ραβδισμῶν ἢ μᾶλλον τῆς μάστιγος, ὡς ἐξιλασμοῦ καὶ οὐχὶ ὡς ἀπλοῦ μέσου καταστολῆς ἢ βελτιώσεως Ἡ μαστίγωσις ἐκεῖ εἶνε θεσμὸς ἐθνικὸς. Ἐν Ἐλβετίᾳ αἱ ἐπιτρεπόμεναι τιμωρίαὶ ποικίλλουσιν ἀπὸ καντονίου εἰς καντόνιον καὶ ἐνίστε ἀπὸ δήμου εἰς δήμον. Ἐν Γενεύῃ ἡ ράβδος, ἢ προσωποποιουμένη ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυρὰ Συγυριστῆρα, πρὸ πολλοῦ ἀπεσκορακίσθη ἐκ τῶν κατωτέρων τάξεων, σὺν αὐτῇ δ' ἐπαυσαν καὶ ἄλλαι τινὲς ποιναὶ βάνουσι, ὅπως τὰ ραπίσματα, τὸ τράβηγμα τῶν ὠτων καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὰ ἀτυχῆ μικρὰ δὲν ὑπόκεινται πλέον εἰς τὴν διακρίσιν διδασκάλων ἐξασκούντων εἶδος τι ἀπολύτου δικαστικῆς ἐξουσίας. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐκ ὀλίγον ἐκέρδησαν ἐν τῇ ὑπολήψει τοῦ κοινοῦ καὶ ἐν τῇ ἀγάπῃ τῶν μαθητῶν των. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ γονεῖς οἱ συναισθανόμενοι τὸ ἑαυτῶν καθῆ-

κον ὑποβηθῆσαι τὴν ἐνέργειαν τοῦ Σχολείου διὰ τῆς ἐξουσίας ἣν κέκτηνται περὶ τὴν διόρθωσιν τῶν τέκνων των, ἔχοντες ἐν τῇ ἐξασκήσει αὐτῆς ὑπ' ὄψει τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν ἀθωότητα τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ἡ μετριοπαθὴς ἐξασκήσις τῆς πατρικῆς αὐτῶν ἐξουσίας εὐνοεῖ τὴν βλάστησιν τῶν πολυτίμων αἰσθημάτων τῆς υἰκῆς στοργῆς χωρὶς νὰ βλάπτῃ τὸ πρὸς τοὺς γονεῖς ὀφειλόμενον σέβας.

Καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀμοιβὰς τὰς παρεχομένας ὡς μέσα πρὸς ἀμιλλαν, ὁ Ρουσσώ δὲν ἐξετάθη πολὺ ἐπὶ τοῦ εἶδους καὶ τῆς καταλληλότητος αὐτῶν. Κατ' αὐτόν, ἡ μεγίστη τῶν ἀμοιβῶν ἦτο αὐτὴ αὕτη ἢ εὐχάριστος ἀνάπτυξις τῆς ἰδίαις δραστηριότητος καὶ τὸ συναίσθημα τῆς ἰδίας προσόδου. Ἐνεκα τῆς κατ' ἰδίαν καὶ ἀπομεμονωμένης ἐκπαιδεύσεως τοῦ Αἰμιλίου ἄλλη ἀμιλλα δὲν ἦτο δυνατὴ δι' αὐτόν ἢ ἢ προερχομένη ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν τελευταίων του περὶ τὰ μαθήματα ἀποτελεσμάτων πρὸς τὰ πρῶτα αὐτοῦ ἀδέξια δοκίμια δυνάμεως ἀνασκήτου εἰσέτι. Οὐχ ἦττον παρεδέχετο τοὺς ἀγῶνας διὰ τὰς καθαρὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, καὶ δὲν ἀπέκρουε τὴν ἀπονομήν βραβείου τινὸς ὑλικοῦ καὶ αἰσθητοῦ εἰς τοὺς νικητάς. Τὸ ἐλαττήριον τῆς γαστριμαργίας, ἔλεγεν, εἶνε πολὺ προτιμότερον ἀπὸ τὸ τῆς κενοδοξίας. Κατὰ τοὺς σημερινούς καιροὺς κατηργήθη ἢ τείνει ὁσημέρην νὰ καταργηθῇ ἢ συνήθεια τῆς ἀπονομῆς τιμητικῶν βραβείων, ἰκανῶν νὰ ἐξεγείρωσι τὸν πόθον τοῦ διαπρέπειν καὶ αἰρεσθαι ὑπὲρ τοὺς ἄλλους. Ἀντικαθίστανται ταῦτα διὰ τῆς καλῆς βιολογίας, δι' ἐλέγχων ἐβδομαδιαίων ἢ μηνιαίων, δι' ἐνδεικτικῶν ἰκανότητος, εἰς τρόπον ὅστε ἢ οἰκογένεια, πληροφορομένη περὶ τῆς πορείας τῶν τέκνων τῆς, εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἐφαρμύξῃ τὰ πολυάριθμα μέσα, ἅτινα διαθέτει πρὸς ἀμοιβὴν καὶ ἐνθάρρυνσιν τῆς προσόδου των, χωρὶς νὰ βλάπτῃ τὴν εὐδοκίμησιν των δι' ἀτόπων ἐνδείξεων στοργῆς. Ἀλλὰ τε ἢ κρίσις ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τοῦ παιδίου εἶτε δι' ἀπονομῆς ἀμοιβῆς, εἶτε δι' ἐπιβολῆς τιμωρίας, ἀμφοτέρων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀυθαίρετων, θὰ κατηργεῖτο, ἐὰν ἐγένετο ἀποδεκτὸν τὸ δόγμα τοῦ Ρουσσώ, ὅτι: οὐδὲν πρέπει νὰ ζητηται παρὰ τοῦ παιδίου διὰ τῆς βίας καὶ οὐδὲν νὰ ἐπιβάλληται εἰς αὐτό. Τούτου τεθέντος, δὲν ὑπῆρχε παρκακὴ, οὐδὲ παράβασις νόμου, ἐπομένως οὐδὲ πράξις ἀξιοποιήσις. Ὁ σωτήριος ζυγὸς τῆς πειθαρχίας ἢ ἀντικαθίστατο οὐχὶ διὰ τοῦ ζυγοῦ τῆς μοιραίας ἀνάγκης, ἢ τῶν περιστάσεων, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἀπολύτου κράτους τῶν τε ἀγαθῶν καὶ τῶν πονηρῶν ὁρμεμφύτων. Ἐπὶ τῆς πύλης σχολείου οὕτω πως συγκεκοτημένου θὰ ἤρμαζε νὰ γραφῆ, ὅπως εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς μονῆς τοῦ Θαλέμου, τὸ ρητόν: *Πρᾶττε ὅ,τι θέλει.*

Ὁ Ρουσσώ κάλλιστα ἔγνω ὅτι ἐν τῇ θρησκείᾳ μᾶλλον ἢ ἐν ταῖς αἰσθηταῖς ἀμοιβαῖς καὶ τιμωρίαῖς ὧρειλε ν' ἀναζητήσῃ τὸ κραταιότατον τῆς ἠθικῆς στήριγμα. Καὶ ὄντως δὲν συνίσταται ἄρα γε ἢ ἀληθῆς θρησκεία εἰς τὴν ἀβρότητα τῆς συνειδήσεως, τὴν ὑπαγορεύουσαν ἡμῖν νὰ σεβώμεθ ἐν ἀπάσαις ἡμῶν ταῖς πράξεσι τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὰς σχέσεις ἡμῶν μετὰ τῶν πραγμάτων καὶ μετὰ τοῦ πλησίον; Βεβαίως ὡς πρὸς τοῦτο δὲν συναμερίζετο τὰ φρονήματα κυβερνήσεών τινων καὶ γονέων, εἰτινες τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καὶ συνήθειας θεωροῦσιν ὡς μέσα ἐνισχύσεως τῆς καταρρέουσας αὐτῶν ἐξουσίας, τὰς δὲ κοινὰς συμφορὰς καὶ τὰ δυστυχήματα τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς παιδικῆς ἀπερισκεψίας ὡς εὐκαιρίαν πρὸς νοουθεσίαν καὶ διδασχὴν, λέγοντες: «Ὁ Κύριος» ὡς ἐπιμώρησεν ὁ Κύριος σὰς ἐκπαιδεύσεν, ὅπως» ὡς τὸ προεῖπομεν. Ἀντὶ ν' ἀκολουθήσῃ τοιαύτας πλάνας, δι' ὧν καταθιβάσκει ὁ Θεὸς εἰς θέσιν χωροφύλακος τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος, ὁ Ρουσσώ ἀνέβλεπε μέχρι τοῦ δεκάτου ἔκτου ἔτους τῆς ἡλικίας τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ὁ μαθητῆς αὐτοῦ ἐμελλε νὰ διδαχθῇ ὅτι ἔχει ψυχὴν καὶ ὅτι ὑπὸ τὸν ποικίλλοντα κόσμον τῶν παντοίων προσχημάτων ὑπάρχει ὡσαύτως ψυχὴ παγκόσμιος, ὁ ἀκίνητος ρυθμιστῆρ τῆς κινήσεως, ἢ ὑπερτάτη ἀρχὴ τῆς ζωῆς, τῆς κινήσεως, τοῦ εἶναι. Προέβη δὲ κατὰ τὴν ὡς εἰρηται μέθοδον οὐχὶ διότι ἐθεώρει τὴν ἰδέαν τῆς θρησκείας ὡς τι ἀσήμαντον καὶ ἀνάξιον ἐπιμελείας. Ἀπ' ἐναντίας ἐφρόνει, ἀδιάφορον ἂν δικαίως ἢ ἀδίκως, ὅτι ὁ νοῦς τοῦ παιδίου δὲν ἠδύνατο νὰ συλλαβῇ τὴν ἐννοίαν τοῦ Θεοῦ, χωρὶς νὰ σχηματίσῃ ἰδέας πεπλανημένας, διὰ παντὸς νοθευούσας τὴν ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ γνῶσιν. Τὰ εἰκτὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐξασκουμένης κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ θρησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως συνέτεινον ἐτι μᾶλλον νὰ ἐνισχύωσι τὴν γνώμην του, ὁ δὲ θαρραλέος ἀγὼν ὃν διεξήγαγε κατὰ τοῦ συγχρόνου αὐτῷ ὕλισμου μαρτυρεῖ ἀριδῆλως περὶ τῆς εὐλικρινείας τῶν πεποιθήσεών του. Ἐδιδάσκοντο τότε τὰ παιδία νὰ τονθορίζωσι προσευχὰς ἀκαταλήπτους εἰς αὐτὰ καὶ ν' ἀπαγγέλλωσι τὸ Πιστεύω καὶ τὸ Πάτερ ἡμῶν τὰ ἐξηνάγκαζον νὰ μελετῶσιν ἐπιπόνως τὴν κατήχησιν, νὰ παρευρίσκωνται εἰς τὰς ἱεροτελεστίας θρησκείας τυπικῆς, πρὸ τῆς ὀρμάνσεως τοῦ λογικοῦ των τὰ κατέτασσον εἰς τὴν ποιμνην τῶν πιστῶν διὰ τῆς μεταδόσεως τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐδημιουργοῦντο περισσὸςθητικοὶ εἶτε καὶ ἄθητικοὶ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πράγματι εὐσεβεῖς, κεκτημένοι ἠθικὴν ἀντέχουσιν εἰς τοὺς κοσμικοὺς πειρασμούς καὶ εἰς τὴν σύγχρονον διαφθοράν.

Αἱ ἰδέαι τοῦ Ρουσσώ, ὅσον ἀντιθετοὶ καὶ ἂν

ἦσαν πρὸς τὰς ἐπικρατούσας κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, προαγόμεναι ὑπὸ τῆς προόδου τῶν φώτων καὶ τῆς παρακμῆς τῆς μισαλλοθρησκείας, βαθεῖαν ἐνεποίησαν ἐντύπωσιν εἰς τὰ πηλαγμένα προλήψεων πνεύματα. Εἰς τὰς χώρας δὲ τὰς μὴ ὑποδεδουλωμένας ὑπὸ τὸν ζυγὸν μισαλλοδοξοῦ Ἐκκλησίας τὸ Σχολεῖον ἠδυνήθη ν' ἀπαλλαγῆ τελείως τῶν δεσμῶν αὐτοῦ πρὸς τὴν πατροπαράδοτον προαιωνίως συνήθειαν. Αἱ συνειδήσεις ἰκανοποιήθησαν διὰ τοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτον ριζικοῦ μέτρου, τοῦ ἀποχωρίσαντος τὴν θρησκευτικὴν ἀπὸ τῆς λαϊκῆς διδασκαλίας. Τὸ Σχολεῖον ἐτόλμησε νὰ κηρυχθῆ οὐδέτερον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῶν δογματικῶν ἐρίδων. Δὲν ἀπέκλεισεν ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὅπως ἔπραξεν ὁ Ρουσσὸς διὰ τὸν Αἰμίλιόν του, τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἐπὶ τῶν παιδικῶν ψυχῶν ἐξασκουῖσιν αἱ μᾶλλον παρὰ πάντων τῶν εὐ φρονούντων παραδεδεγμένα δοξασιᾶι· ἀλλ' ὅμως ἀφῆκεν εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν ἰδιαιτέρων δογμάτων ἐκαστῆς κοινότητος τὴν θρησκευτικὴν ἐκπαίδευσιν τῶν παιδίων. Φαίνεται ὅτι ὁ Αἰμίλιος ἀκολουθεῖ τὴν λύσιν ταύτην, τὴν λαμβάνουσαν ὑπ' ὄψιν μετὰ σεβασμοῦ τὰς ὑφισταμένας δογματικὰς διαφορὰς. Διότι εἰς τίνα ὁ Ρουσσὸς ἐμπιστεύεται τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ μαθητοῦ του; Εἰς κληρικὸν στεργῶς ἀφωσιωμένον εἰς τοὺς τύπους τῆς θρησκείας αὐτοῦ. Ὅσον ἐλλειπὴς καὶ ἂν εἶνε ἡ ὀρθοδοξία του, ὁ ἐκ Σαβοΐας ἐφημέριος ἐκεῖνος εἶνε ὁ ἀπόγονος τῶν ἡμετέρων καθολικῶν ἢ διαμαρτυρομένων ἱερέων, τῶν προσκαλουμένων ὅπως κατηχῶσι τὰ παιδιά. Τὸ δόγμα τῶν θρησκευτικῶν οὐδετέρων σχολείων ἀνεκνήρυχθη διὰ τῶν σχολικῶν νόμων πασῶν τῶν μάλιστα προηγμένων ἐπικρατειῶν, τῆς Ὀλλανδίας, τουτέστι, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Σκωτίας, τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, κλπ. Ἐν Ἑλβετία τὸ Ὁμοσπονδιακὸν Σύνταγμα τοῦ 1874 θεσπίζει ὅτι «εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα δικαιούνται νὰ φοιτῶσι μαθηταὶ παντὸς θρησκευήματος, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης βλάβης τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐαυτῶν συνειδήσεως ἢ τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν δοξασιῶν». Παρὰ πάντα ταῦτα εἰς πλείστα καντόνια τὸ σχολεῖον διατηρεῖ ἀκόμη χαρακτῆρα θρησκευτικόν. Αἱ αὐταὶ διατάξεις ἰσχύουσιν, ὑπὸ τινὰς ὅμως περιορισμούς, ἐν Πρωσσίᾳ, ἐν Βαυαρίᾳ, ἐν Σαξονίᾳ, ἐν τῷ Μεγάλῳ δουκάτῳ τῆς Βάδης· ἀλλ' ἢ Ἰσπανίᾳ, ἢ Πορτογαλίᾳ, ἢ Ἑλλάδι, μικραὶ τινες χώραι τῆς Γερμανίας, ἢ Δανίας, ἢ Σουηδίας καὶ ἢ Νορβηγίας ἀφῆκαν τὸ Σχολεῖον καθ' ὁλοκληρίαν ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας. Ἡ Γαλλία ἀπ' ἐναντίας, ἐπανελθούσα εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ 1789 καὶ τοῦ 1792, ἐφήρμοσεν αὐστηρότατα διὰ τοῦ ἀπὸ 28 Μαρτίου 1882 νόμου τὸ σύστημα τῆς ἐκλαϊκεύσεως τῶν σχολείων, ἧτοι τοῦ τελείου χωρι-

σμοῦ τῆς θρησκευτικῆς αὐτῶν ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ιδιότητος, συνεπαγομένου τὴν ἐκλαϊκευσιν τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ ἀδιάρκιστον τοῦ θρησκευήματος τῶν διδασκόντων. Ἡ οὐδετερότης τοῦ Σχολείου δὲν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μεταβολὴν αὐτοῦ εἰς σχολὴν ἀθείας. Καθὸ ἴδρυμα ἀγωγῆς ἅμα καὶ ἐκπαιδεύσεως τότε μόνον διατελεῖ ἐν τῇ περιωπῇ τοῦ προορισμοῦ του, ὅταν κατορθῶ, ἐνῶ ἀπ' ἐνὸς πληροῦ τὸν πρακτικὸν σκοπὸν εἰς τὸν ἀποβλέπει, ν' ἀνυψῶι ταυτοχρόνως τὸ πνεῦμα τῶν παιδίων ὑπερᾶνω τῶν ὕλικῶν πραγμάτων καὶ συμφερόντων. Δέον νὰ μεριμᾶ ὅπως συντηρῆ περὶ αὐτοῦ, ἀνεξαρτήτως πάσης δογματικῆς προτιμήσεως, τὴν διαυγῆ θρησκευτικὴν ἀτμόσφαιραν, ἐκτὸς τῆς ὁποίας ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ἠθικὴ ἀγωγή. Τούτου δὲ γινόμενου, τίς ποτε θὰ ἐλυπεῖτο, διότι ἡ Κατήχησις ἐξωστρακίσθη ἐκ τοῦ Σχολείου, ὅπως καὶ ἡ ἐκπλήρωσις τῶν θρησκευτικῶν τύπων, τῶν ἄνευ σημασίας τινὸς διὰ τὴν ἠθικὴν; Προσεπάθησάν τινες νὰ πληρώσωσι τὸ χάσμα τοῦτο, τὸ μᾶλλον κατὰ τὸ φαινόμενον ἢ πραγματικῶς ὑπάρχον, διὰ τῆς εἰσαγωγῆς μαθημάτων οἰκείων περὶ ἠθικῆς. Πλὴν ὁ ὄργανισμός αὐτῶν ἀποβαίνει ὀσχερῆς, ὅπως καὶ παντὸς νεωτερισμοῦ στερουμένου εἰσέτι τῆς προσηκούσης μεθόδου. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐν αὐτοῖς πρὸ πάντων καθίσταται αἰσθητὴ ἡ ἐλλείψις τῆς θρησκευτικῆς ιδέας, ἧς ἄνευ καὶ τὰ ἄριστα τῶν μαθημάτων φαίνονται λίαν ἀφηρημένα καὶ ἀύχμηρά. Πιθανῶς ὁ Ρουσσὸς νὰ ἐπλανήθη ὡς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς δέον νὰ μυηθῆ τὰ τῆς θρησκείας· ἀλλὰ δὲν ἀπηγόρευσε εἰς τὰς εὐσεβεῖς μητέρας νὰ ἐκπληρῶσι τὸ ἥδὺ τοῦτο καθῆκον ἐν καιρῷ καταλλήλῳ. Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶνε ὅτι διὰ τὰ κοράσια συνέστησεν ἐξ ἐναντίας ἐνωρὶς νὰ διδάσκωνται τὴν ἐξάσκησιν τῶν θρησκευτικῶν καθηκόντων· ἐνῶ σήμερον γενικῶς εἶνε παραδεδεγμένον ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἡλικίας ἔτη ἡ ἐκπαίδευσίς πρέπει νὰ εἶνε ὁμοίμορφος δι' ἀμφότερα τὰ φύλα. [Ἐπιτετα συνέχεια]

Τὸ κατωτέρω ἄρθρον δημοσιεύθη ἐν τῇ «Ἑλβετικῇ Ἐπιθεωρήσει» (Bibliothèque Universelle) ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς αὐτῆς ἀρχισυντάκτου καὶ διευθυντοῦ, ἐκρίναμεν ἄξιον μεταφράσεως ὡς περιέχον πολλὰ τὰ χρήσιμα καὶ διδακτικὰ. Ἄξια μελέτης καὶ παρ' ἡμῖν. Σ. τ. Δ.

ΟΙ ΕΚΔΟΤΑΙ ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩΙ

Κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα αἱ συντεχνίαι ἰδρύθησαν πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Οἱ ἰδρυταὶ αὐτῶν ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ ἐνωθῶσι διὰ νὰ ἐπιτύχωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἐργασίας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὴν τέχνην των, πρὸς τούτοις δὲ διὰ

νὰ κατορθώσωσιν ὅπως παλῶσι προϊόντα ἄξια λόγου ἀντὶ τιμῆς ἰκανοποιητικῆς καὶ μὴ ὑπερβολικῆς. Τὸ πνεῦμα αὐτῶν ἦτο ὅμοιον πρὸς τὸ τῶν δήμων, ἐχρησίμευον δὲ ἐν μέρει καὶ ὡς ἐρεῖσμα τούτων. Ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς διετέλεσαν οὕσαι δυνάμεις σημαντικῆς, στοιχεῖον δὲ ἰσχυρὸν εὐημερίας καὶ τάξεως, διότι ἀνταπεκρίνοντο πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τοὺς θεσμούς τῆς ἐποχῆς. Προϊόντος τοῦ χρόνου ὅμως καὶ αὐταί, ὅπως πάντα τὰνθρώπινα, παρήκμασαν. Βασίζόμεναι ἐπὶ τῶν προνομίων κατέστησαν πρόσκομμα εἰς τὴν πρόοδον, συνεταιρισμοὶ καθαρῶς ἐγωϊστικοί, καταθλιπτικοὶ διὰ τὰ μέλη αὐτῶν, διεπόμενοι ὑπὸ λεπτολόγων καὶ στενῶν κανονισμῶν, ἀπεισιώτατοι δὲ πρὸς τοὺς μὴ μετέχοντας αὐτῶν, πρὸς τὸν λαόν, οὐτινος ἢ ἐνδοια ἦτο μεγάλη. Ὅθεν, ὅτε ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοὺς κατήργησεν, ἡ ἐξαφάνισις των ἐχαίρεισθη ὡς ἀπελευθέρωσις.

Καὶ ἦτο πράγματι ἀπελευθέρωσις τῆς ἐργασίας, ἄνευ τῆς ὁποίας πάσαι αἱ νεώτεροι ἀναπτύξεις τῆς βιομηχανίας δὲν θὰ ἦσαν δυναταί. Ἐκτὸς τῆς Γαλλίας ἡ καταργησις τῶν συντεχνιῶν δὲν συνετελέσθη ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Ἐν Γερμανίᾳ μάλιστα ἐδέησε νὰ παρέλθῃ πλέον ἢ ἡμισυ αἰὼν, μέχρι τινὸς δ' ὑπῆρχον ἀκόμη ζωηρὰ αὐτῶν ἔγνη. Εἰς πολλὰ δὲ μέρη ἔνεκα τῶν ἀτοπημάτων καὶ τῶν συμπαραμαρτυρούντων τῇ ἀπειριορίστῳ ἐλευθερίᾳ τῆς ἐργασίας δυσαρέστων, πολλοὶ ἐπεχειρήσαν νὰ ἐπαναφέρωσιν εἰς τὴν ζωὴν τὸν θεσμόν τοῦτον ὑπὸ ἄλλον τύπον. Τὸ πνεῦμα τῶν ἀρχαίων συντεχνιῶν διέπει πάντα τὰ διάφορα γένη τῶν μονοπωλιῶν, ἅτινα εἶδομεν ἐφαρμοσθέντα κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους· ὡσαύτως διέπει τὰ ἀμερικανικὰ συνδικάτα, τὰ ζητούντα διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαιούχων νὰ προαγοράζωσι προϊόντα τινὰ, διὰ νὰ τὰ ἔχωσιν εἰς εὐθηνὴν τιμὴν καὶ διὰ νὰ τὰ μεταπωλῶσιν ἀκριβῶς, τοῦ ὅπερ δὲν εἶνε δυνατόν εἰμὴ εἰς τὰς χώρας ἐνθα ἰσχύει τὸ προστατευτικὸν σύστημα· ἐπίσης τοὺς συνεταιρισμούς τῶν βιομηχανῶν πρὸς ἀνύψωσιν καὶ διατήρησιν τῶν τιμῶν τῶν προϊόντων τῶν ἐργοστασίων των, καθὼς καὶ τὰς ἡμετέρας καὶ συναθροίσεις τῶν ἐργατῶν, ἐπὶ σκοπῷ ὅπως ἐπιβάλλωσιν ὄρους ἐργασίας καὶ μισθοδοσίας, περιέχοντας μὲν βεβαίως ὅσιν τινὰ δικαιούσης, καθισταμένους ὅμως διὰ τῶν ὑπερβολῶν των πηγὴν ταραχῶν καὶ πενίας μεγάλης. Ἡθέλησάν τινες νὰ προσεγγίσωσιν ἔτι περισσότερο εἰς τοὺς ἀρχαίους θεσμούς, ἰδρύοντες συνδικάτα ὑποχρεωτικὰ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπαγγελμάτων, ἅτινα δὲν δύνανται σήμερον, οὐδὲ ποτὲ νὰ εὐδοκίμησωσιν ὡς ὄντα καταφανῶς ἀντίθετα πρὸς τὸν κοινωνικὸν ἡμῶν καὶ οικονομικὸν ὄργανισμὸν καὶ πρὸς πάσαν τὴν ἀνάπτυξιν τὴν ἐπελθούσαν ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ὑπὸ τὸ σύστημα τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ τοῦτο μό-

νον ἔχει τὸ ψεκτόν, ὅτι ὑπῆρξεν ἀτελὲς καὶ ἀφῆκε νὰ ὑπάρχωσι πολλὰ ἔγνη τοῦ παρελθόντος.

Εὐτυχῶς παρὰ τὰς φαντασιοσκοπίας, τὰς προστατευόμενας κάποτε ὑπὸ κακῶν νόμων καὶ ὑπὸ ἐμποδίων παρεμβαλλομένων εἰς τὴν ἐλευθέραν συναλλαγὴν, τὸ ἐνυπάρχον εἰς τὴν σύστασιν τῶν συνεταιρισμῶν καὶ συντεχνιῶν ὀρθὸν καὶ ἀληθὲς ἀρχίζει ν' ἀπαλλάσσεται καὶ νὰ παράγῃ καρποὺς ἀξιολόγους, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὀλονεν αἰξάνει. Ἄλλοτε τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας τῶν συντεχνιῶν περιορίζετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν τόπον, ἢ εἰς τὴν ζώνην τῆς ἐπαρχίας, ἢ τὸ πολὺ εἰς τὸ ἔθνος. Σήμερον χάρις εἰς τὰ τελειοποιηθέντα μέσα τῆς συγκοινωνίας μας αἱ διάφοροι βιομηχανίαι συναγωνίζονται μὲν, ἀλλὰ δύνανται νὰ ἐπιζητήσωσι κοινὰ ὠφέλη διὰ διεθνῶν συνεταιρισμῶν. Περὶ τοῦτο εὐλόγως καὶ θεμιτῶς πληροῦται ὁ πόθος τῆς συμφωνίας καὶ τῆς συνενώσεως, ὁ ἐκδηλούμενος πανταχοῦ σήμερον καὶ ἀποτελῶν ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν γνωρισμάτων τῆς ἐποχῆς μας, καθ' ἣν πανταχοῦθεν ζητοῦσι νὰ συνδυασθῶσι πάντες οἱ ἔχοντες τὰς αὐτὰς ιδέας καὶ τοὺς αὐτοὺς σκοποὺς, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ἡ γλῶσσά των ἢ ἡ ἐθνικότης των.

Ἀξιοσημείωτον δὲ εἶνε ὅτι τὸν δρόμον τοῦτον διήνοιξαν κυρίως τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ ἠθικὰ συμφέροντα. Πολυάριθμα συνέδρια συνεκροτήθησαν κατὰ τὸ διάστημα τῆς τελευταίας εἰκοσαετίας ἐπὶ τοῦ διεθνούς τούτου πεδίου. Ἐπραγματεύθησαν δὲ περὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν ὑποδιαίρέσεων αὐτῶν, περὶ μεταρρυθμίσεων παντοειδῶν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῇ δημοσίᾳ ἐκπαίδευσί, ἐν τῇ φορολογίᾳ, ἐν ταῖς οικονομικαῖς συνθήκαις τῶν διαφόρων λαῶν, ἐν τῇ βελτιώσει τῶν ὄρων τοῦ βίου τῆς ἐργατικῆς τάξεως, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῶν ἐργατῶν ἀπὸ τῶν κινδύνων καὶ τῶν δυστυχημάτων, ἢ περὶ χορηγίας αὐτοῖς ἀσύλου κατὰ τὸ γῆρας των. Ἡ πλήρης ἀπαριθμησις πάντων τούτων τῶν συνεδρίων θὰ ἦτο σχεῖνον τῆς. Εἰς ταῦτα δὲ πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τὰ συνέδρια τὰ γενόμενα ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἐξ ὧν παρεκινήθη ἰσχυρὸς μονάρχης νὰ προτείνῃ τὸν περιορισμὸν τῶν τεραστίων ἐξοπλισμῶν, ὑπ' ὧν ἡ Εὐρώπη καταπιέζεται, καὶ τὴν σύγκλησιν τῶν ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν πεπολιτισμένων χωρῶν ἐν Χάγη πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν μέσων τῶν μᾶλλον τελεσφόρων διὰ νὰ προλαμβάνηται ὁ πόλεμος, νὰ ἐμποδίζηται, ἢ τοῦλάχιστον νὰ περιορίζηται εἰς τὸ ἐλάχιστον ὄριον ἢ βλάβη του, ὅταν εἶνε ἀναπόφευκτος.

Καὶ ὡς πρὸς τὰ σημαντικὰ πρακτικὰ ἀποτελέσματα πάλιν οἱ ἰδεολόγοι διήνοιξαν πρῶτοι τὸν δρόμον μετὰ μεγάλης εὐδοκίμησεως. Κατὰ τὸ 1878, ἐποχὴν τῆς Παγκοσμίου Ἐκθέσεως, οἱ γάλλοι συγγραφεῖς συνεκάλεσαν εἰς Παρίσιους τοὺς ἀπὸ πάσης χώρας συναδέλφους των, διὰ νὰ

ιδρύσσει γενικόν συνεταιρισμόν πρὸς προστασίαν τῶν ἑαυτῶν δικαιωμάτων. Ἡ πρωτοβουλία κατ' ἀρχάς δὲν ἐγένετο εὐνοϊκῶς ἀποδεκτὴ παρὰ τοῦ κοινοῦ, τὸ ὅποιον δὲν ἐνόησε τὸν σκοπὸν, ὅπως ἐπίσης δὲν ἐνόησαν αὐτὸν καὶ πολλοὶ τῶν ἀμέσως ἐνδιαφερομένων. Οὐχ ἦττον συνέστη ὁ *Διεθνὴς φιλολογικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς συνεταιρισμὸς*, ὅστις εἰς πολλὰ συνέδρια ἐμελέτησε τὸ ζήτημα τῆς φιλολογικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τὰ μετ' αὐτοῦ συνδεόμενα ζητήματα. Ἀφοῦ δὲ τὸ σχέδιον ἠτοιμάσθη, παρεκλήθη τὸ ἐν Ἑλβετίᾳ δημοσπονδιακόν συμβούλιον νὰ ἀποταθῆ πρὸς τὰς ἄλλας κυβερνήσεις, αἵτινες συγκατετέθησαν νὰ συνδιασκεφθῶσι. Μεθ' ὃ συνωμολογήθη ἡ ἐν Βέρνη σύμβασις, δι' ἧς συνεβλήθησαν τὰ πλεῖστα τῶν εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν καὶ ἠτίς ἐθεμελίωσεν ἐπὶ ἐδραίων καὶ εὐρείων βάσεων τὴν φιλολογικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἰδιοκτησίαν.

Ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον βῆμα. Ἀφοῦ ἐγένετο δεκτὸν ὅτι ἦτο δικαίον ν' ἀναγνωρισθῆ ἡ φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἰδιοκτησία καὶ νὰ ἐξασφαλισθῆ διὰ νόμου ἡ προστασία τῶν δικαιωμάτων αὐτῆς, πᾶσαι αἱ λοιπαὶ πνευματικαὶ ἰδιοκτησίαι ἐδικαιοῦντο ἐπίσης νὰ προστατευθῶσι, ὅπως ἡ τῶν πνευματικῶν ἐφευρέσεων, περὶ ἧς ὑπῆρξε κατὰ τὰς ἡμέρας μας τοιαύτη τεραστία γονιμότης, ἡ τῶν ἐμπορικῶν καὶ βιομηχανικῶν θεμάτων κλπ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο, διεθνῶς δὲ Γραφεῖον τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας ἰδρύθη ἐν Βέρνη ὑπὸ τῶν συνηταιρισμένων Ἐπικρατειῶν, ἐντεταλμένον νὰ ἐφορευῆ ἐπὶ τῆς ἐκτελέσεως τῶν συμβάσεων καὶ ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν, παρασχόν δὲ καὶ παρέχον εἰσέτι μεγάλας ἐκδουλεύσεις.

Ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ πρωτοβουλία τῶν λογίων ὑπῆρξεν ἀρκετὰ καρποφόρος, ἀφοῦ ἐπέξετάθη εἰς ἀντικείμενα, περὶ ὧν δὲν εἶχον πρότερον σκεφθῆ, ἐπήνεγκε δὲ τὴν καθιέρωσιν καὶ τὴν διακανόνισιν ἐν ταῖς διεθνεσὶ σχέσεσιν ἰδιοκτησιῶν λίαν σημαντικῶν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. Αἱ κατασχρήσεις, περὶ ὧν ἐξεφράζοντο πρόβοι, δὲν συνέβησαν ἢ καὶ δὲν ἐσημειώθησαν τοιαῦται εἰμὴ ἐν ἀναλογίᾳ σχετικῶς ἀσημάντων.

Διότι τοῦτο εἶνε τὸ ἄξιον πλείστης ὁσμῆς περιεργείας, ὅτι τὴν καθιέρωσιν τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας, λόγου χάριν, παρεκλήθησαν κρίσις σφοδρὰ ἐν τῇ βιβλικῇ βιομηχανίᾳ. Ὑπάρχει σχέσις καὶ συνάφεια μεταξύ τῶν δύο τούτων; ἴσως ἄλλὰ τὸ θέμα εἶνε λίαν εὐρύ καὶ λίαν ὡσαύτως δυσχερές, ὥστε ἀδυνατούμεν νὰ διαπραγματευθῶμεν περὶ αὐτοῦ ἐνταῦθα παρέργως. Ἀρκούμεθα λέγοντες ὅτι ἐν τῇ προκαταρκτικῇ ἐργασίᾳ τῆς ἐν Βέρνη συμβάσεως, ἧς μετέσχον, πολλάκις ἔτυχεν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι οἱ συγγραφεῖς οἱ μᾶλλον ἐνθέρμως ἀσχολούμενοι περὶ αὐτῆς ἐπλάττον ὑπερβολικὰς ἐλπίδας περὶ τῶν

ἐκ τῆς συμβάσεως ὠφελιμάτων αὐτῶν. Ὁφείλομεν ἄρα γε ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὰ καθιερωθέντα νέα δικαιώματα τῶν συγγραφέων τὴν παρατηρηθεῖσαν τότε στιγμιαίως ἐκτακτὸν κίνησιν ἐν τῇ βιβλιοπωρίᾳ; Μήπως ἐπεκράτησε τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰδὸς τι μέθης; Τὸ ἀληθές εἶνε ὅτι ἐξεδόθησαν πολλὰ ἔργα καὶ δυστυχῶς τὰ πλεῖστα ἄνευ ἀξίας ἢ μικρὰς σημασίας, ὅτι δὲ ἡ ὑπεράφθονος αὕτη παραγωγή πιθανῶς ἐκόρσεν τὸ δημόσιον καὶ ἀπέτρεψεν αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς βιβλίων, διότι δὲν εἶχε πλέον τὸ μέσον νὰ κρίνῃ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ μετρίου ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ κακοῦ.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλα αἴτια συνετέλεσαν εἰς τοῦτο κατὰ πολὺ, καὶ ἰδιαίτατα ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν εὐθηνῶν ἐφημερίδων. Τὸ κοινὸν συνείθησεν ἤδη ἐν Παρισίῳ, φέρ' εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ, νὰ μὴ ἐγγράφηται συνδρομητῆς εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἀλλὰ ν' ἀγοράζῃ αὐτὰς ἐκ τῶν κισκιῶν ἀναλόγως τῆς καθ' ἡμέραν συγκυρίας. Πολλοὶ ἀπέκτησαν τοιοῦτοτρόπως τὴν ἐξὶν ν' ἀγοράζωσι πέντε ἢ ἐξ ἐφημερίδας καθ' ἑκάστην, ὅχι διὰ ν' ἀναγνώσωσιν αὐτὰς, ἀλλὰ διὰ ν' ἀναζητήσωσιν ἐν αὐταῖς ἐν τάχει τὸ ἄρθρον τὸ ἄξιον λόγου ἢ τὴν εἰδήσιν καὶ ἀκολουθῶς νὰ τὰς ρίψωσιν ὡς ἀχρήστους. Καὶ τὸ σύστημα τοῦτο εἶνε οἰκτρὸν, διότι δι' αὐτοῦ ἀπόλλυται πᾶσα ὄρεξις περὶ τὰ σοβαρὰ ἀναγνώσματα καὶ ἀντὶ νὰ προσπορίζωνται οἱ ἀναγνώσται γνώσεις τινὰς καὶ παιδείαν, προάγεται ἀπ' ἐναντίας καὶ ἐνισχύεται ἡ ἐπιπολαιότης, ἠτίς ἐν τε τῇ πολιτικῇ καὶ τοῖς λοιποῖς κλάδοις τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως ἀποτελεῖ μίαν τῶν πληγῶν τῶν ἡμετέρων χρόνων. Ἡ δὲ καταβαλλομένη δαπάνη εἶνε πολὺ μεγαλητέρα ἀπ' ὅσον τις φαντάζεται, διότι γίνεται κατ' ἐλαχίστας ὁδοῖς. Πόσοι ἄρα γε τῶν ἀγοραστῶν τῶν ἐφημερίδων ὑπολογίζουσιν ὅτι ἀποθέτοντες καθ' ἑκάστην ἰδιαίτερος 25, 30, 35 λεπτά ἢ καὶ πλείονα, σχηματίζουσι μετὰ ἐν ἔτος ποσὸν ἐπιτρέπον εἰς αὐτοὺς νὰ γείνωσι συνδρομηταὶ εἰς μίαν ἢ δύο ἐξαίρετους ἐφημερίδας καὶ εἰς ἐν ἢ δύο περιοδικὰ καὶ ν' ἀγοράσωσιν ἐν ταύτῃ βιβλία, τὰ ὅποια παραμένουσιν εἰς τὴν κατοχὴν των, παρέχοντα εἰς τὸ πνεῦμα τροφὴν ὡς διαφορὸν, δυναμένην νὰ ἐπιρρώσῃ αὐτὸ καὶ νὰ τὸ τελειοποιήσῃ. Ἐξ ἀίτιαις τῆς ὑποθέσεως Δρεῦρου, ἠτίς συνεκίνησε τοσοῦτον πλῆθος ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἤχθη εἰς στάδιον ὄξυ ἡ γενικὴ αὕτη ροπή. Ἀπὸ οὗο περίπου ἔτων σχεδὸν δὲν ἀναγινώσκει τὸ κοινὸν ἄλλο τι πλὴν τῶν ἐφημερίδων, διότι δὲν ἐνδιαφέρεται σχεδὸν ποσῶς περὶ ἄλλου τινός.

Ἐν τούτοις ἡ ροπή αὕτη ὠξύνθη μὲν ἐπ' ἐσχάτων, ἀλλὰ δὲν εἶνε πρόσφατος. Ἀπὸ πολλοῦ ἡ βιβλιοπωλικὴ κρίσις προκάλεσε πολλὰς συζητήσεις καὶ πολλὰς μελέτας. Ἐκδότης τις

ἐκ Λονδίνου, ὁ κ. Χάινεμαν, ὅστις κυρίως εἶχεν ἀναλάβῃ νὰ καθιστᾷ γνωστὰ δι' ἀγγλικῶν μεταφράσεων τὰ ἐν ξέναις γλώσσαις δημοσιευόμενα ἀξιολογώτερα ἔργα, διατελῶν ἕνεκα τούτου εἰς σχέσεις στενάς μετὰ πολλῶν τῶν ἐν τῇ ἡπειρωτικῇ Εὐρώπῃ ἐκδοτῶν, φαίνεται ὅτι συνέλαβε πρῶτος τὴν ἰδέαν ὅπως συνενώσῃ τοὺς ἐκδότας πασῶν τῶν χωρῶν διὰ συνεταιρισμοῦ εὐρέος, συνεργουμένων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν τῶν μελῶν εἰς συνεδριάσεις, ὅτε μὲν εἰς ταύτην ὅτε δ' εἰς ἐκείνην τὴν χώραν, ὅπως διασκέπτονται περὶ τῶν κοινῶν αὐτῶν συμφερόντων, ἀνταλλάσσουσιν τὰς σκέψεις των, ἐπιδιώκωσι τὴν καθιέρωσιν διὰ τῆς νομοθεσίας μεταρρυθμίσεων ἀποδειχθεῖσῶν ὡς ἀναγκαίων καὶ ἐπιτυγχάνουσι τὰς εὐκολίας περὶ τὴν ἀνταλλαγὴν, τὴν ἀποστολὴν καὶ τὴν διακονίαν τῶν βιβλίων, συνελόντι δ' εἰπεῖν, ὅπως ἀνευρίσκωσι τὰ μᾶλλον κατάλληλα μέσα πρὸς παροχὴν καλῶν βιβλίων εἰς τὸ κοινὸν εἰς τιμὰς μετρίαις, κατορθώσωσι δὲ τοιοῦτοτρόπως νὰ ἐφευκώσωσιν αὐτὸ πάλιν πρὸς τὰς ὠφελίμους ἀναγνώσεις. Ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν ἐν Παρισίῳ σύλλογον τῶν Βιβλιοπωλῶν, ὅστις προθύμως ἀπεδέξατο τὰς προτάσεις του, ἐσπούδασεν αὐτὰς καὶ κατέληξεν εἰς τὸ ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου ἐκδότας πρόσκλησιν, ἵνα συνελθῶσιν εἰς Παρισίους ὅπως ιδρύσωσι διεθνὴ σύλλογον μεριμνῶντα περὶ τῶν συμφερόντων τοῦ σωματείου των. Οὔτε συγγραφεῖς οὔτε ἐφημεριδογράφοι ἦσαν δεκτοὶ εἰς αὐτόν. Μόνοι οἱ ἐκδοταὶ καὶ οἱ διευθυνταὶ τῶν περιοδικῶν προσεκαλοῦντο νὰ μετὰσχωσι.

Μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχία τῆς δημηγύρεως ταύτης, συνελθούσης εἰς Παρισίους κατ' Ἰούνιον τοῦ 1896. Οἱ προσκληθέντες ἐκδοταὶ προσῆλθον πανταχοθεν, ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν μελῶν ἦτο σημαντικὸς. Αἱ διασκέψεις διήρκεσαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας, ἦσαν δ' αἱ συνεδριάσεις καὶ αἱ συζητήσεις λογικαὶ καὶ σοβαρώταται καὶ ἕκαστος ἐξ αὐτῶν κατέστη ἐνημερωτέρος καὶ ἀπέκτησε σαφεστέρην ἰδέαν περὶ πάντων τῶν ζητημάτων, περὶ ὧν ἐπωφελὲς ἦτο νὰ συνεννοηθῶσι καὶ νὰ συνεργασθῶσιν. Ἡ ὑπὸ τῶν Παρισινῶν προσενεχθεῖσα φιλοξενία εἰς τοὺς συνελθόντας ἦτο ὡσαύτως τὰ μέγιστα πολυτελεῆ καὶ ἐγκάρδιος. Πολλὰ δὲ σχέσεις, δυνάμεναι νὰ θεωρηθῶσιν ὡς καρποφόροι, συνήρθησαν μεταξύ τῶν μελῶν τῶν διαφόρων χωρῶν, ἀναλόγως τῶν ἀτομικῶν ἢ καὶ τῶν ἐθνικῶν συμπαθειῶν.

Τὸ ἐπιόν ἔτος τὸ συνέδριον συνῆλθεν ἐν Βρυξέλλαις. Δὲν ἠδυνήθημεν ἡμεῖς νὰ παραστώμεν εἰς αὐτό, ἀλλ' ἐξ ὅσων ἠκούσαμεν, φαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸ ὑπῆρξε λίαν ζωηρόν, τὰ δὲ πρακτικὰ αὐτοῦ ἀποτελέσματα ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὰ τοῦ ἐν Παρισίῳ συζητηθέντος.

Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐδρα τοῦ συνεδρίου ἦτο

τὸ Λονδίνον. Αἱ συνεδριάσεις αὐτοῦ ἐγένοντο τὴν 7, 8 καὶ 9 Ἰουνίου ἐν ταῖς μεγαλοπρεπέσιν αἰθούσαις τοῦ Stationer's Hall, ἐνθα τὸ σωματεῖον τῶν Βιβλιοπωλῶν παρέθηκε κατὰ τὴν πρῶτην ἐσπέραν λαμπρὸν γεῦμα εἰς τὰ μέλη. Πολλὰι προπώσεις ἐγένοντο, διασκοπόμεναι ὑπὸ τῆς ἐκτελέσεως ἐκλεκτῶν μουσικῶν συνθέσεων, ἐξ ὧν ἡ πρώτη, συντεθεῖσα ἠδὴ ἀπὸ τοῦ 1545, κατεκλήθη ταῦτά μας ὡς ἡδύτατον ἄκουσμα. Τὴν τρίτην ἡμέραν ἐγένετο λαμπρὰ ἐσπερίς ἐν ταῖς πολυτελεσῖν αἰθούσαις τοῦ Guildhall, διεσκευασμέναις ἑορτασίμως, τῇ συμμετοχῇ τῆς ἀξιολόγου μουσικῆς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς μετὰ τετραφωνίας ἀοιδῶν διασήμεων ἐν Λονδίῳ, πολυάριθμοι δὲ κυρίαι παρευρίσκοντο ἐν αὐτῇ. Τέλος ἐπετραπη εἰς τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου, τῇ ἐιδικῇ ἀδείᾳ τῆς βασιλίσσης Βικτωρίας, νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸ ἀνάκτορον τοῦ Οὐίνδσορ καὶ ἰδίως τὴν βιβλιοθήκην, βριθοῦσαν ἀνεκτιμήτων καλλιτεχνικῶν καὶ φιλολογικῶν θησαυρῶν. Ἰδίᾳ δὲ παρατηρήσαμεν αὐτοῖσι πινακοθήκην πλήρη εἰκόνων τοῦ Βάν-Δύκ μεγάλης ἀξίας, πολλοὺς τόμους βιβλίων σπανιωτάτων, πάντων τούτων διηυθετημένων μετ' ἐξαίρετου φιλοκαλίας καὶ μετὰ πολλῶν διευκολύνσεων πρὸς τὸν βουλούμενον νὰ μελετήσῃ τὴν ἐξάσιον ταύτην συλλογὴν. Πρὸς τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην ὠρίσθη ἡ πρωία. Μετὰ ἐξαίρετον πρόγευμα παρατεθὲν ἐν τινι γειτονικῷ μεγάλῳ ἐστιατορίῳ, τὰ μέλη τοῦ Συνεδρίου, συνοδευόμενα ὑπὸ πολλῶν κυριῶν, ἐπεσεμῆθησαν τὰ ἰδιαίτερα δωμάτια τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἅτινα προξενούσιν ἐντύπωσιν διὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀπλότητα καὶ διὰ τὴν ὅλως ἀγγλικὴν ἀνεσιν, ὅλως διαφέροντα ὡς πρὸς τὴν ἀσιατικὴν μεγαλοπρέπειαν τὴν παρατηρουμένην εἰς ταῦτοκρατορικὰ ἀνάκτορα τῆς Πετροπόλεως καὶ τῆς Μόσχας. Αὐτὸ τὸ κτίριον κείμενον ἐπὶ χθαμαλοῦ ὑψώματος εἶνε ἀπέραντον, ὑπεθυμίζει δὲ ἐν τῷ γενικῷ αὐτοῦ σχεδίῳ τοὺς μεσαιωνικοὺς πύργους, μέγα καὶ λίαν γραφικὸν τὴν θέαν.

Αἱ παρακολουθήσασαι ἕκαστον τῶν συνεδρίων ἑορταὶ ὑπῆρξαν ἐπίσης χρησιμώταται τοῦ ὅλου μέρους, καθότι δι' αὐτῶν ἐπῆλθεν ἐξοικειώσις καὶ σχέσις καὶ ἐπικοινωνία στενωτέρα καὶ ἐγκάρδιος μεταξύ τῶν μελῶν, ἅτινα κατ' αὐτὰς ἠδυνήθησαν πλέον ἴσως ἢ κατὰ τὰς συνεδριάσεις νὰ γνωρίσωσιν ἀλλήλα, ν' ἀνταλλάξωσι τὰς ἰδέας των καὶ νὰ συνάψωσιν ἀληθεῖς σχέσεις, αἵτινες δύνανται ἐπὶ μακρὸν νὰ συνεχισθῶσιν. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἐποψίν εἶνε μάλιστα λυπηρὸν ὅτι δὲν ἦσαν περισσώτεροι.

Ὅθεν ἐκρίναμεν ἐπάναγκες νὰ μνημονεύσωμεν αὐτὰς, πρὶν ἢ ἐπιληθῶμεν τῆς σοβαρώτερης τῶν συνεδριάσεων, ἠτίς ἦτο ζωηροτάτη καὶ περικοκτικὴ μεγάλου ἐνδιαφέροντος. Ἡρξάτο αὕτη δι' ἀξιολόγου ἀγορεύσεως τοῦ προέδρου τοῦ συνε-

δρίου κ. Τζών Μώρραϊ, διευθυντού ενός τῶν ἀρχαιοτάτων ἐκδοτικῶν οἰκῶν τοῦ Λονδίνου, ὅστις παρέστησε λίαν εὐστόχως καὶ μετὰ πρακτικοῦ πνεύματος, μὴ ἀποκλείοντος καὶ τὰς ὑψηλὰς ἰδέας, τὸ ὄφελος ὅπερ ἠδύνατο ἐκ τοῦ τοιούτου συνεταιρισμοῦ νὰ προκύψῃ. Διὰ τῶν ἐν Παρισίοις καὶ Βρυξέλλαις Συνεδρίων, εἶπεν, ἐπῆλθε γενικὴ συνεννόησις ἐπὶ πολλῶν σημαντικῶν ζητημάτων τῆς βιβλιοποιίας· καθιερώθη μέθοδος συστηματικῆ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τῶν βιβλίων καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτῶν· καθιερώθη ἡ κατάταξις τῶν ἔργων ἐν τοῖς καταλόγοις· καθιερώθη ἡ ψευδὴς ἀναγραφή τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκδόσεων· περιωρίσθη ἡ ἔκτασις τῶν δημοσιευτέων ἐν ταῖς ἐφημερίσιν ἀποσπασμάτων καὶ περιοδικῶν, καθωρίσθη ἡ φιλολογικὴ ἰδιοκτησία, συνεζητήθη τὸ σχέδιον περὶ σχολῆς βιβλιοπωλικῆς, ἐπετεύχθησαν κρείττονες ὅροι διὰ τὴν ἀποστολὴν βιβλίων καὶ περιοδικῶν, εὐδοκίμησαντες τόσον ὥστε πολλὰὶ χώραι, τὸ Βέλγιον, ἡ Γαλλία, τὸ Λουξεμβούργον καὶ ἡ Ἑλβετία ἠῤῥξισαν μέχρι 10 χιλιογράμμων, ἀντὶ τῶν πρότερον 5, τὸ βάρος τῶν ταχυδρομικῶν δεμάτων — ἐξακολουθοῦσι δ' ἔτι αἱ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου μελέται — πολλὰ δ' ἄλλα ζητήματα ἀνεκινήθησαν, χαρακτῆρος τεχνικοῦ μᾶλλον, ἀποβλέποντα εἰς τὴν τακτοποίησιν καὶ τὴν διευκόλυνσιν τοῦ ἐμπορίου τῶν βιβλίων, ἐκ τῶν ζητημάτων δὲ αὐτῶν τινὰ μὲν ἐξετάσθησαν καὶ ἐλύθησαν, ἐνῶ ἄλλα μένουσιν ἀκόμη ὑπὸ σκέψιν.

Μεγάλη σημασία ἀποδίδεται εἰς τὴν προσέλευσιν τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐν Βέρνην συμβάσεως. Ἐκ τῶν ἐν τῷ Συνεδρίῳ συζητήσεων ἀπεδείχθη ὅτι πρὸς τοῦτο ἐπιπροσβῶσι μέγιστοι δυσχερεῖαι. Ἐν τούτοις ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη βαθμηδὸν θὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἡ νέα στάσις, ἣν ἔλαβεν ἡ ἐν Βασιγτωνῶν κυβέρνησις μετὰ τὸν κατὰ τῆς Ἰσπανίας πόλεμον, θὰ συντελέσῃ εἰς τοῦτο. Ἡ ἐν Βέρνην σύμβασις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς εἰς τῶν σπουδαιότερων Συνταγματικῶν Χαρτῶν τῆς φιλολογικῆς ἐλευθερίας· ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀμέτρητον ἔσχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς νομοθεσίας περὶ τὰ ἀφορῶντα τὴν πνευματικὴν ἰδιοκτησίαν εἰς πολλὰς χώρας, συνέτεινε δὲ ὅπως ἀναπτυχθῇ αἰσθημα ἀλληλεγγύης καὶ ἀμοιβαίας εὐμενείας μετὰ πάντων τῶν ἀσχολουμένων εἰς φιλολογικὰ ἢ καλλιτεχνικὰ ἔργα. Εἰς τῶν ἀγαθῶν καρπῶν αὐτῆς εἶνε καὶ τὰ συνέδρια τῶν ἐκδοτῶν.

Αἱ πρὸς ἀλλήλους ἀγαθαὶ σχέσεις εἶνε τοσοῦτω μᾶλλον ἀναγκαῖαι ὅσῳ οἱ ὅροι, ὑπ' οὓς ἐνεργεῖται τανῦν ἡ βιβλιοποιία, ἐγένοντο ἐντελῶς διάφοροι τῶν πρῶτων ὑπαρχόντων.

«Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος, λέγει ὁ Τζών Μώρραϊ, ὀλίγα ἐδημοσιεύοντο ἔργα, κατεβλή-

λοντο ὁμῶς περὶ τὴν ἐκδοσιν καὶ φροντίς καὶ κεφάλαια, δικαιολογούντα τὴν γενικὴν προσδοκίαν, τὴν προθυμίαν τῶν ἀγοραστῶν, τὸν μακρὸν βίον τῶν ἔργων αὐτῶν ἐν γένει καὶ τὸν ἀσθενῆ κατ' ἀναλογίαν ἀνταγωνισμόν.

» Ἐνῶ σήμερον, προστίθουσιν, δεῖον νὰ λαμβάνωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἀνάγκην τῆς εὐθηνίας, τὴν δίψαν πρὸς πᾶν ὅ,τι νεωτερίζει, τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὰ ἔργα τὰ ἀριθμοῦντα μόλις ὀλίγων μηνῶν βίου (διότι θεωροῦνται πλέον ὡς παλαιά), τὴν συνήθη ἀποτυχίαν τῶν καλῶν συγγραμμάτων καὶ τὴν εὐδοκίμησιν τῶν κακῶν. Αἱ συνεχεῖς ἐπεμβάσεις τῆς ἐφημεριδογραφίας εἰς τὰ δικαιώματα τοῦ βιβλίου ἀποτελοῦσι κίνδυνον, τὸν ὁποῖον δὲν πρέπει νὰ παρίδωμεν. Εἰς τὴν ἐποχὴν μας οἱ ἀναγνώσται ἀριθμοῦνται κατὰ ἑκατομύρια, ἐνῶ εἰς τὴν ἐποχὴν τῶν πατέρων μας ἠριθμοῦντο κατὰ χιλιάδας. Συνείθισαν αὐτοὺς νὰ ἀναγινώσκωσι, χάρις δὲ εἰς κολοσσιαῖες δαπάνας· διὰ τῶν νεωτέρων ἐφευρέσεων περὶ τὴν τυπογραφίαν καὶ τὴν χαρακτικὴν ἐπιτρέπεται νὰ τίθεται εἰς τὴν διάθεσιν αὐτῶν τεράστιος ὄγκος τυπωμένου χάρτου, ὅστις ἐν συνόλῳ δὲν δύναται ν' ἀποκληθῇ φιλολογία· δὲν ἐδιδάχθη ὁμῶς ἀκόμη τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀναγνώστων αὐτῶν πῶς πρέπει ν' ἀναγινώσκωσι καὶ τί πρέπει νὰ ἐκλέγωσι πρὸς ἀνάγνωσιν.

» Ἀσμενίζονται νὰ ἀναγινώσκωσι σελίδας πλήρεις μηδαμινῶν πραγμάτων καὶ περικοπὰς χυδαίας, ἀνευ ἀξίας τινός καὶ κάποτε ἐπικινδύνους. Θέλουν νὰ παρατιθῆνται αὐτοῖς ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἢ καὶ καθ' ἑβδομάδα τὰ ἀναγνώσματα «ὡς ψωμάκια ζεστά», ὅπως λέγουσιν οἱ φίλοι μας Ἀμερικανοί. Ἡ κατωτέρα ἐφημεριδογραφία ἐν πρώτοις ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν ὄρεξιν ταύτην· ἀκολουθῶν τὸ πρᾶγμα μετεδόθη εἰς τὰ περιοδικὰ καὶ ἐπειτα εἰσήχθη καὶ εἰς τὰ βιβλία, πανταχοῦ δὲ παράγει ἡ τοιαύτη τάσις ἔργα ἐφήμερα, ἄξια εἰλικρινοῦς οἰκτιρμοῦ. Τὸ κακὸν δὲ δὲν περιωρίσθη ὡς ἐκεῖ. Εὐθὺς ὡς νέος τις συγγραφεὺς παραγάγῃ ἔργον τι ἐμποιοῦν ἐντύπωσιν, πολιορκεῖται ἀπὸ αἰτήσεις λίαν δελεαστικῆς ἐφημεριδῶν καὶ περιοδικῶν, ζητούντων παρ' αὐτοῦ ἄρθρα, βραχέα διηγήματα, ὅ,τι δήποτε τέλος πάντων φέρον τὴν ὑπογραφήν του, πρὸς μεγάλην ζημίαν ἔργων κρείττωνων καὶ σεβασωτέρων.

» Αὐτὸς εἶνε ὁ κίνδυνος, καὶ εἶνε μέγας, διανοίγει ὁμῶς καὶ εὐρεῖς ὀρίζοντας περὶ τοῦ μέλλοντος, διότι πᾶσα ἡ ζέσις καὶ ἡ δραστηριότης, καταλλήλως καὶ βαθμηδὸν διευθυνομένη πρὸς σκοποὺς εὐγενεστέρους καὶ πρὸς ἰδανικὸν ὑψηλότερον, δύναται νὰ καταστῶσι τὸ κίνητρον πρὸς παραγωγὴν ἔργων καλλιτέρων καὶ πρὸς μετάδοσιν τῶν χρησίων καὶ εὐεργετικῶν γνώσεων.

» Δεῖον νὰ θεωρήσωσιν ὡς μίαν τῶν πρωτί-

στων αὐτῶν μεριμῶν οἱ ἐκδοταὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς τοιαύτης εὐγενούς τάσεως, διὰ νὰ ἐξαγάγῃσι τὰ δημοσιεύματα ἀπὸ τῆς ταπεινῆς ταύτης θέσεως, ἐνθα αὐτὴ ἢ ὑπαρξίς αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἀγαθῶν τῶν φαρμάκων ἢ τῶν σαπῶνων.

» Ὑπάρχει παρὰ πολλοῖς περιέργως σύγχυσις μετὰ τῆς πραγματικῆς εὐθηνίας καὶ τῆς ἐκπτώσεως τῆς τιμῆς. Οἱ δύο οὗτοι ὅροι δὲν εἶνε ποσῶς συνώνυμοι· οὕτως, ἐπὶ παραδείγματος, βιβλίον τιμωμένον 25 φράγκων δύναται πολλάκις νὰ εἶνε εὐθηνότερον βιβλίου τιμωμένου ἐνός φράγκου.

» Ἀριστον δὲ παράδειγμα τῆς τοιαύτης διαφορᾶς ἀνευρίσκωμεν εἰς τινὰς κατηγορίας σχολικῶν βιβλίων, γινόμενων χάριν τῆς ἐξοδεύσεως, καὶ προωρισμένων ν' ἀνταποκρίνωσιν εἰς τὴν μεγάλην τοῦ κοινῶν ζήτησιν, τὴν προερχομένην ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως.

» Πολλάκις τὰ βιβλία ταῦτα, γεγραμμένα παρ' ἀγαθῶν, ἀτελῶς ἐκτετυπωμένα ἐπὶ κοινῶν χάρτου μετ' ἀξέστων εἰκόνων, πωλοῦνται εἰς λίαν εὐτελεῖ τιμὴν· ἀλλ' ὑπὸ οἰκονομικὴν ἐποψιν εἶνε τεραστίως ὑπερτετιμημένα. Διότι ἡ εὐτελής τιμὴ ἀντισταθμίζεται ἐπαρκέστατα διὰ τῆς ἀπωλείας τῆς ὁράσεως ἢ τῆς διανοητικῆς συγχύσεως τῶν ποιουμένων χρῆσιν αὐτῶν ταλαιπώρων παιδίων.

» Δίκαιον καὶ ἀγαθὸν εἶνε ὅπως τὰ κλασσικὰ βιβλία χρησιμῶνται εἰς τὸ κοινὸν ἐπὶ τιμῇ ἡλατωμένῃ, συμβιβάζομένη πρὸς τὴν χρηστότητα τοῦ ἔργου καὶ ἀνταποκρινόμενη πρὸς τὰ μέσα τῶν ἀνθρώπων, διὰ τοὺς ὁποίους εἶνε προωρισμένα. Ἄλλ' ὁμῶς ὑπάρχουσι καὶ τμήματα ὀλόκληρα τῆς φιλολογίας, διὰ τὰ ὅποια αἱ εὐτελεῖς τιμαὶ εἶνε ἀνεφάρμοστοι, διότι τὸ κοινόν, δι' ὃ εἶνε ταῦτα προωρισμένα, οὐδόλως δικαιούται νὰ ζητῇ ἐκπτώσιν τιμῆς προκειμένου περὶ συγγραμμάτων ἀναγκαιῶν εἰς τὴν ἐκπαιδεύσιν καὶ τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ τέρψιν.

» Τὰ προβλήματα ταῦτα δύναται νὰ παρουσιασθῶσιν ὑπὸ πολλαπλῆν ἵμορφήν, ἀναλόγως τῆς διαφορᾶς τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου. Εἰς τῶν κυριωτάτων λόγων τῶν ἡμετέρων συνεδρίων εἶνε καὶ τοῦτο ὅτι δυνάμεθα ἐν αὐτοῖς νὰ συζητῶμεν μετὰ τῶν ἐν ἄλλαις χώραις συναδέλφων ἡμῶν, δυνάμεθα ν' ἀναζητῶμεν ἐπισταμένως τὴν κοινὴν ἀφορμὴν καὶ εἰ δυνατόν τὴν ἐφαρμοστέαν πανταχοῦ θεραπείαν.

» Τοῦτο δὲ φέρει τὸν λόγον πρὸς τὰ δύο θέματα, ἅτινα ἐγὼ θεωρῶ ὡς τοὺς κυριωτάτους σκοποὺς εἰς τὰ πλεονεκτήματα τῶν συνεδρίων τούτων. Ἐν πρώτοις εἰς ὅ,τι μανθάνομεν νὰ

γνωρίζωμεν οἱ μὲν τοὺς δὲ προσωπικῶς, ὅπως σχηματίζωμεν μετὰ τῶν ἀληθῆ συνεταιρισμῶν καὶ φιλίαν διεθνή, εἰς τρόπον ὅστε, ἐὰν δυσχερεῖαι πρακτικαὶ προκλύψωσιν εἰς τινὰ χώραν, οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐκδοτῶν δύναται ν' ἀπευθύνωνται πρὸς τοὺς ἐν ἄλλαις χώραις συναδέλφους τῶν καὶ τυγχάνωσι παρ' αὐτῶν τῶν εὐεργετημάτων τῶν συμβουλῶν καὶ τῆς πείρας τῶν. Δεύτερον δὲ εἰς τὸ ὅτι δυνάμεθα νὰ δεῖξωμεν πρὸς ὅλον ἐν γένει τὸν κόσμον τὴν ἀληθῆ θέσιν, ἣν κατέχομεν εἰς τὸ βασιλεῖον τῶν γραμμάτων.

» Τὴν θέσιν δὲ ταύτην ἀναγνωρίζουσιν οἱ ἄριστοι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν συγγραφέων. Καυχώμεθα διὰ τοῦτο, βεβαιούμεν δὲ ὅτι καὶ ἡμεῖς εὐλαβούμεθα σφόδρα τὰς παραδόσεις τοῦ ἔργου μας· ἔχομεν δὲ τὴν συναίσθησιν τῆς τιμῆς γνησίαν καὶ ζωηρὰν ἐν πάσαις ἡμῶν ταῖς συναλλαγαῖς ὅπως καὶ οἱ ἐξασκούντες πᾶν ἄλλο ἐπάγγελμα.

» Ἐν πάσαις ταῖς Χώραις καὶ κατὰ πᾶσαν ἐποχὴν εὐρέθησαν συγγραφεῖς ἀποδίδοντες τὰς ἐαυτῶν μὲν ἐπιτυχίας ἀποκλειστικῶς εἰς αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, τὰς δὲ ἀποτυχίας ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐκδότας τῶν. Πλὴν τὸ τοιοῦτον εἶνε ἀνθρωπίνῃ ἀδυναμίᾳ, μὴ οὕσα ἀποκλειστικὴ οὐδ' εἰς τὰ ξενὶ τινὰ ὀρισμένων συγγραφέων οὐδ' εἰς τινὰ ἐθνικότητα. Ἐνταῦθα ὑφίσταμεθα ἐκ μέρους τάξεως τινος σχεδὸν συγγραφέων περιοδικῶς ἐπιθέσεις, σφοδρότατας τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' αἵτινες ὀλίγον ἐβλαψαν ἡμᾶς. Εἰς τρία ὑποπίπτουσιν οὗτοι κεφαλαῖωθαι λάθη. Ἐν πρώτοις ἐνδιατρίβουσι πολὺ εἰς γενικότητα· καταδικάζουσιν ὀλόκληρον τάξιν, σπανίως δὲ διατυποῦσιν ὀρισμένας κατηγορίας. Ἐπειτα, ἐκ προθέσεως ἢ οὐ, θεμελιούσι τὸν συλλογισμόν τῶν ἐπὶ τοῦ ὅτι πάντες οἱ ἐκδοταὶ εἶνε φαῦλοι. Τέλος δὲ δεικνύουσιν ἄγνοιαν περὶ τοῦ τί πραγματικῶς εἶνε τὸ ἔργον τοῦ ἐκδοτοῦ.

» Οἱ ἐκδοταὶ εἶνε μετριοφρονεῖς· ἀλλ' ἴσως τις ἐξ ἡμῶν καταστήσῃ ποτὲ γνωστὸν εἰς τὸν κόσμον πόσιος κόποι χρειάζοντα καὶ πόσιος φροντίδες διὰ τὴν παραγωγὴν, τὴν διακόσμησιν καὶ τὴν κυκλοφορίαν ἐνός βιβλίου καὶ πόση ἐπιτήρησις πρὸς διαφύλαξιν τῶν δικαιωμάτων τῆς πνευματικῆς ἰδιοκτησίας».

» Ο κ. Τζών Μώρραϊ ἔχει δίκαιον. Τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐκδοτοῦ δὲν ὁμοιάζει κατὰ πάντα μὲ τὸ τοῦ βιομηχάνου ἢ τοῦ ἐμπόρου. Συνεπάγεται αὐτὸ καὶ ποῖαν τινὰ συνεργασίαν μετὰ τοῦ συγγραφέως, εἰς ὃν δύναται πολλάκις νὰ παρέχῃ πολυτίμους συμβουλὰς προερχομένας ἐξ ἰδίας πείρας καὶ ἐκ τῆς γνώσεως τοῦ κοινῶν. Αἱ ἐπικρίσεις αὐτοῦ, αἵτινες καὶ ἰδιοτελεῖς καὶ ἀφιλοκερδεῖς εἶνε ἐν ταύτῳ, πολλάκις ἀπεσβάνουσι χρησιμώταται, διότι εἶνε δυνατόν νὰ ληφθῶσιν ὑπ'

ὄφιν πρὶν ἢ τὸ ἔργον δημοσιευθῆ· ὅθεν δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶσι καὶ ὡς νοθευταὶ πολῦτιμοι. Ἐὰν εἶνε πραγματικῶς εἰδήμων ὁ ἐκδότης καὶ ἐμπροσθεὶς πνεύματος εὐγενούς, ἐπιδρᾷ ἀγαθοεργῶς ἐπὶ τῶν ἀπειθυνομένων πρὸς αὐτὸν συγγραφέων, συντελεῖ δὲ διὰ τούτου ν' ἀνυψῶνῃ, οὕτως εἰπεῖν, ἐν γένει τὴν ὑπόληψιν τῶν γραμμάτων καὶ νὰ καθιστᾷ αὐτὰ χρήσιμα εἰς τὴν γενικὴν ἐκπαίδευσιν τῆς ἀνθρωπότητος, τουτέστιν εἰς τὴν ἀληθῆ πρόοδον, εἰς ἐκείνην ἀπέναντι τῆς ὁποίας πᾶσα ἄλλη εἶνε δευτερεύουσα καὶ ἥττονος σημασίας.

Καὶ αὐτὸς ἴσως ἔσται ὁ ἄριστος τῶν καρπῶν τῶν συνεδρίων τούτων. Εἰς τὰ δύο ἐξ αὐτῶν εἰς ἃ παρευρέθημεν, τὸ ἐν Παρισίοις καὶ τὸ ἐν Λονδίνῳ—δὲν ἀμφιβάλλομεν δὲ ὅτι τοιοῦτον ἦτο καὶ τὸ ἐν Βρυξέλλαις—ἐξεπλάγημεν ἐκ τοῦ ἐν γένει ὑψηλοῦ καὶ εὐγενούς σκοποῦ τοῦ διέποντος τὰς συζητήσεις καὶ τὰς ἀμοιβαίας συνδιαλέξεις. Ὅσακις ἔτι ἐπρόκειτο περὶ θέματος ἀναφερομένου εἰς τὸ τεχνικὸν μέρος μᾶλλον ἢ εἰς τὸ διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν τοῦ ἐπαγγέλματος, διεκρίνετο τάσις τις, ἀόριστος ἴσως εἰσέτι, ἀλλὰ πραγματικῆ, πρὸς τὸ κρεῖττον, πρὸς τὴν τελειότητα καὶ ἢ ἐπιθυμία ὅπως μὴ θυσιασθῆ ὑπὲρ τῶν χρηματικῶν συμφερόντων πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν ἀληθῆ εὐγένειαν τοῦ ἐκδοτικοῦ ἐπαγγέλματος. Τὸ τοιοῦτο δὲ πρέπει νὰ συμβαίνει ὁσάκις συνέρχονται τόσο ἀνθρωποὶ κατὰ τὸ πλεῖστον διακεκριμένοι ὑπὸ τοιάνδε ἢ τοιάνδε ἐποψὴν καὶ ἀνταλλάσσουσι τὰς ἰδέας αὐτῶν καὶ τὰ αἰσθήματα· καὶ τοῦτο ἂν ἤθελεν εἶναι τὸ μόνον ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων ὁμηγύσεων, πάλιν ἔπρεπε νὰ θεωρῶμεν αὐτὰς ὡς ἐξόχως πολῦτιμους καὶ καρποφόρους.

Ὅπως καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ἡμῶν, δεόν νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἀφετηρίας μας. Παρεκτός τῶν πλεονεκτημάτων, ἅτινα τὰ συνέδρια τῶν ἐκδοτῶν παρέσχον ἢ μέλλουσι νὰ παράσχωσιν εἰς τὰ μέλη αὐτῶν, δύνανται ταῦτα νὰ παράσχωσι καὶ ὠφέλειαν γενικωτέραν, καθὼ διανοίγοντα τὸν δρόμον εἰς ἄλλους παραπλησίους συνεταιρισμούς. Ὑπῆρξεν ἢ θεμιτὴ ἐφαρμογὴ τοῦ αἰσθητικῆς τῆς ἀλληλεγγύης, τοῦ ἀπαραιτήτου μεταξὺ ἀνθρώπων ἐξασκούντων τὸ αὐτὸ ἐπαγγέλιον, ἐπιθυμούντων νὰ ἴδωσι προσδεύον καὶ εὐμεροῦν τὸ ἴδιον αὐτῶν ἔργον, μὴ συνενουμένων ὅπως ἐκμεταλλευθῶσι τὸ κοινὸν καὶ ἰδρύσωσι μονοπάτια, ἀλλ' ἐπιδιωκόντων τὰ προσδευτικά μέσα, δι' ὧν δύνανται νὰ ἐξυπηρετῶσιν αὐτὸ καλλίτερον. Οὕτω μόνον δύνανται νὰ στηρίζωσι τὴν ἑαυτῶν εὐμερίαν ἐπὶ βάσεων ἀσφαλῶν καὶ ἀπροσβλήτων, οὐχὶ διὰ τῆς πίεσεως, ἀλλὰ διὰ τῆς ἐλευθερίας ἐπ' ὠφελείας καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς ἣν καὶ αὐτοὶ ἀνήκουσιν.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Διῶρυξ τοῦ Δουνάβεως.

Ὁ κ. Βαχινφούερ, μηχανικὸς Βιενναῖος, ἔλαβε παρὰ τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως τὸ προνόμιον κατασκευῆς διῶρυχος, ἧτις θὰ κατασκευασθῆ μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως ἐλλέγον ἀνωτέρω τῆς Βιέννης καὶ τῆς Τεργέστης.

Ἡ διῶρυξ αὕτη θὰ ἤρχιζεν ἀπὸ ὕψους 270 μέτρων ὑπὲρ τὴν θάλασσαν, θὰ διέσχιζε τὸ ὄρος Σέμεριγκ εἰς ὕψος 894 μέτρων, θὰ ἀπέληγεν εἰς Τεργέστην ἀκολουθοῦσα περίπου τὴν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν ἀπὸ Βιέννης εἰς Τεργέστην.

Τὸ μήκος αὐτῆς θὰ ἦτο 513 χιλιομέτρων καὶ ἡ δαπάνη 600 ἑκατομμυρίων φράγκων. Ὑπολογίζεται δὲ ὅτι πρὸς κλήψιν τῶν δαπανῶν τούτων καὶ τῶν ἐξόδων τῆς ἐκμεταλλεύσεως θὰ ἐπεβαρύνοντο τὰ ἐμπορεύματα μὲ 1 ἑκατοστὸν τοῦ λεπτοῦ καὶ $\frac{7}{10}$ κατὰ τόννον καὶ χιλιόμετρον, ὑπολογιζομένης τῆς ἐτησίως κινήσεως εἰς 3,600,000 τόννους.

Τὰ ὠρολόγια ἐν Ἑλβετίᾳ.

Τελευταίως ἐδημοσιεύθησαν ἀριθμοὶ περὶ τῆς παραγωγῆς τῶν ὠρολογίων ἐν Ἑλβετίᾳ, ἐξ ὧν ἀποδείκνυται ἡ σπουδαιότης ἢ πάντοτε ἀξέζανουσα τῆς βιομηχανίας ταύτης.

Τὸ ὅλον τῶν ἐξαχθέντων ὠρολογίων ἐκ τῆς Ἑλβετίας ὠρολογίων τῷ 1899 ἀνῆλθεν εἰς 111 $\frac{1}{2}$ ἑκατομμύρια φράγκων, ἐξ ὧν 103 ἀντιπροσωπεύουσι τὰ ὠρολόγια τῆς τσέπης.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐξαχθέντων ὠρολογίων ἀνῆλθεν εἰς 800,258 ὠρολόγια τῆς τσέπης χρυσᾷ ἀξίας κατὰ μέσον ὄρον 50 φράγκων ἕκαστον καὶ 3,000 ἀργυρᾷ, ἀξίας κατὰ μέσον ὄρον 12.25 φράγκα καὶ 2,366,426 ὠρολόγια ἐκ μὴ πολυτίμου μετάλλου μέσης ἀξίας ἕκαστον 8,50 φρ.

Τὰ περισσότερα ὠρολόγια εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Γερμανίαν (22 ἑκατομμύρια). Ἐπειτα ἔρχεται ἡ Μεγάλη Βρετανία (16 ἑκατομμύρια), ἡ Αὐστρία (8 ἐκ.), ἡ Ρωσία (6 καὶ πλέον), ἡ Ἰσπανία (3), καὶ ἡ Γαλλία (2 $\frac{1}{2}$).

Τὰ χρυσᾷ ὠρολόγια κατασκευάζονται εἰς Σὺ-δερὸν, τὰ ἀκριθῆ χρονόμετρα εἰς Γενεύην καὶ τὰ ἀργυρᾷ εἰς Βέρνην.

Ἡ 400ετηθὶς τοῦ Βεμβενούτου Τσελίνου.

Ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Φλωρεντία προετοιμάζονται νὰ ἐορτάσωσι μετὰ πομπῆς τὴν τετρακοσιετηθὶς τοῦ μεγάλου Ἰταλοῦ τεχνίτου Βεμβενούτου Τσελίνου, τοῦ ὁποίου ὁ βίος συνδέεται μὲ τὰ περιεργότατα τυχοδιωκτικὰ ἐπεισόδια. Ἐν Φλωρεντίᾳ εἶναι ὁ τάφος τοῦ Τσελίνου, ἐν δὲ τῆς Αζυρεντιανῆ βιβλιοθήκῃ διαφυλάσσεται ἐπιμελῶς χειρόγραφον αὐτοῦ, ἐν ᾧ διηγεῖται τὰς ῥωμαντικὰς περιπετείας τοῦ νομάδος βίου του.

Αἱ ἐν Ῥώμῃ εἰς τὸ Καπιτώλιον διενεργηθησόμεναι ἐορταὶ θὰ ὁργανωθῶσιν ὑπὸ ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Παιδείας Ῥάλλο, τοῦ πρίγκιπος Κολιόννα, τοῦ στρατηγοῦ Πόντζα δι' ἄν Μαρτίνου καὶ τοῦ πρίγκιπος Βοργκέζε.